

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut ekonomických studií

Bakalářská práce

2011

Hana Pěchová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut ekonomických studií

Hana Pěchová

**Zbrojení v meziválečném Československu
z hlediska hospodářské politiky**

Bakalářská práce

Praha 2011

Autor práce: **Hana Pěchová**

Vedoucí práce: **PhDr. Ondřej Strecker**

Rok obhajoby: 2011

Bibliografický záznam

PĚCHOVÁ, Hana. *Zbrojení v meziválečném Československu z hlediska hospodářské politiky*. Praha, 2011. 84 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut ekonomických studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Ondřej Strecker

Abstrakt

Práce ukazuje, jak důležitým fenoménem se zbrojení v průběhu velmi krátkého období z ekonomického hlediska stalo a k jakým interakcím díky němu v hospodářství docházelo. V jednotlivých kapitolách jsou rozebrány dopady nejdůležitějších událostí první republiky na vývoj zbrojního průmyslu a spojení Ministerstva národní obrany a československých zbrojních podniků. Zvláštní pozornost je pak věnována otázce zbrojního exportu a pokusu o stanovení určité míry vzájemné interakce exportu zbraní a národního hospodářství. A to zvláště po té, kdy se začala naplno projevovat hrozba nového celosvětového konfliktu a vyvstala tak otázka, zda preferovat větší zásobu zbraní, munice a vojenského vybavení za cenu ztráty devizových příjmů, či naopak.

Klíčová slova

Zbrojní průmysl, zbrojní export, zbrojení, obranný průmysl, Československo, první republika

Abstract

The aim is to show how important was a phenomenon of arms during a very short period of time from an economic point of view. The individual chapters are discussed the effects of the most important events of the First Republic to develop defense industry and the connection between the Ministry of National Defense and the Czechoslovak arms companies. Particular attention is paid to the issue of arms export and I try to determine a degree of mutual interaction of arms export and the national economy. And especially after it began the full show of the new threat of global conflict and raised the question of whether to prefer a bigger reserve of weapons, ammunition and military equipment in view of losses of foreigner exchange , or vice versa.

Keywords

The arms industry, arms export, arms defense industry, Czechoslovakia, First Republic

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 19.5.2011

Hana Pěchová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Ondřeji Streckerovi za cenné připomínky k mé práci a paní Mgr. Ladislavě Nohovcové za ochotu a pomoc při práci s archivními materiály. Zvláštní dík za podporu patří také mým nejbližším.

UNIVERSITAS CAROLINA PRAGENSIS
založena 1348

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Opletalova 26
110 00 Praha 1
TEL: 222 112 330,305
TEL/FAX:
E-mail:
ies@mbox.fsv.cuni.cz
<http://ies.fsv.cuni.cz>

Akademický rok 2009/2010

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Student:	Hana Pěchová
Obor:	Ekonomie
Konzultant:	PhDr. Ondřej Strecker

Garant studijního programu Vám dle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a Studijního a zkušebního řádu UK v Praze určuje následující bakalářskou práci

Předpokládaný název BP:

**Zbrojení v meziválečném Československu z hlediska
hospodářské politiky**

Struktura BP:

Abstrakt: Cílem bakalářské práce je popisná analýza zbrojení a zbrojní výroby Československa mezi lety 1918 až 1938, s přihlédnutím k historicko-ekonomickým specifikám jednotlivých etap tohoto období a hlavním ekonomickým myšlenkám tehdejších předních československých národohospodářů. Hlavním cílem pak je stanovit míru vzájemné interakce exportu zbraní a národního hospodářství zvláště po té, kdy se začala naplno projevovat hrozba nového celosvětového konfliktu a vyvstala tak otázka, zda preferovat větší zásobu zbraní, munice a vojenského vybavení za cenu ztráty devizových příjmů, či naopak. Svě poznatky bych chtěla dále ukázat na případové studii vybrané Československé zbrojovky.

Osnova:

1. Úvod
2. Základní historicko-ekonomická specifika jednotlivých období

2.1. Československo po první světové válce
2.2. Období Velké hospodářské krize
2.3. Československo v období hrozby nového válečného konfliktu
3. Vývoj zbrojní výroby a výdajů na zbrojení v jednotlivých obdobích
3.1. Vznik československé armády a její financování v letech 1918 až 1929
3.1.1. Vývoj československého zbrojního průmyslu v tomto období
3.2. Vývoj armády a zbrojního průmyslu v období hospodářské krize
3.3. Stavba československého opevnění
3.4. Vývoj armády a zbrojního průmyslu v letech ohrožení 1934 - 1938
4. Vývoj exportu vojenského arsenálu v jednotlivých obdobích
4.1. Československo jako jeden z největších vývozců zbraní
5. Případová studie
6. Závěr

Seznam základních pramenů a odborné literatury:

a) literatura:

Aaron, L. a kol.: Československé opevnění 1935 – 1938, Náchod 1990

Cekota, A.: Příprava hospodářské obrany státu, 1938

Dolínek, V.: České zbraně a střelivo: Tradice a současnost, Praha 1995

Dvořan, J.: Československá armáda v letech 1918 – 1938, Praha 1991

Franěk, O.: Dějiny koncernu brněnské zbrojovky, 1. díl, Brno 1969

Franěk, O.: Zbraně pro celý svět, 1970

Chmela, L.: Hospodářství a obrana státu, 1938

Jíša, V.: Škodovy závody 1918 – 1938, 1962

Kárník, Z.: České země v éře První republiky (1918 – 1938), 1. – 3. díl, Praha 2000 a 2002

Kubů, E., Pátek, J. a kol.: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Karolinum 2000

Maaytová, A., Novotný, J., Peková, J.: Československé veřejné finance v letech 1918 – 1938, Acta Oeconomica Pragensia 1/1998

Mildschuh, V.: Účinky zkušeností válečných i poválečných na vědu národohospodářskou, 1933

Nolč, J.: Československá armáda za první republiky, Brno 2007

Pavel, J.: Fiskální a monetární politika předválečného Československa v případě válečného konfliktu, Historie a vojenství 2003

Pavel, J.: Financování československé armády v letech 1934 – 1939, Historie a vojenství, 2004

Pavel, J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918 – 1938, Historie a vojenství, 2004

Vencovský, F.: Státní finance v historii Československa – období 1918 – 1947, Finance a úvěr 8/1994

b) archivy

Obsah

Úvod.....	1
1 Stručný vývoj československé armády mezi lety 1918-1938.....	3
1.1 Vznik armády ČSR	3
1.1.1 Dělení československé armády dle typů užívaných zbraní	4
1.2 Modernizace výzbroje a výstroje	5
1.3 Výstavba opevnění v československém pohraničí.....	6
1.4 Zákon na obranu státu a jeho dopady	10
2 Otázky financování zbrojení a československé armády	13
2.1 Druhy výdajů na zbrojení a formy jejich financování	13
2.2 Vztah československé armády a domácích zbrojovek.....	15
2.3 Přehled objemu financí přidělených Ministerstvu národní obrany.....	17
3 Zbrojní průmysl meziválečného Československa.....	22
3.1 Zbrojní průmysl v počátcích československého státu.....	22
3.2 Spojení českého zbrojního průmyslu a MNO.....	24
3.3 Zadávání vojenských zakázek	25
3.4 Nejdůležitější zbrojní artikly a jejich producenti.....	26
3.5 Jednotlivé zbrojní podniky.....	29
3.5.1 Podniky zabývající se výrobou výbušnin a chemickou výrobou.....	29
3.5.2 Podniky zabývající se výrobou letadel a letecké techniky	30
3.5.3 Podniky zabývající se výrobou zbraní, střeliva a dělostřelecké techniky	31
3.5.3.1 Sellier & Bellot	33
3.5.3.2 Československá zbrojovka Brno.....	34
3.5.3.3 Škodovy závody v Plzni	38
3.5.4 Ostatní firmy podílející se na zbrojní výrobě	43

4	Zbrojní export	44
4.1	Vliv státního aparátu na vývoz zbrojních artiklů.....	46
4.2	Československo v mezinárodní konkurenci	47
4.3	Exportní ceny zbrojních výrobků	48
4.4	Přehled zahraničního obchodu se zbrojními artikly	50
4.5	Rumunsko a Jugoslávie jako dva nejvýznamnější zahraniční partneři meziválečného Československa z hlediska zbrojních obchodů.....	53
4.6	Shrnutí problematiky zbrojního exportu.....	61
	Závěr.....	62

Seznam tabulek a grafů:

Tabulky:

- Tabulka 2.3a: Výdaje na zbrojení v rozpočtu MNO v letech 1922-1930
- Tabulka 2.3b: Přehled příjmů a výdajů, předkládaný při projednávání výše rozpočtu pro rok 1934 senátorem Richterem
- Tabulka 3.1: Hospodářské výsledky státních zbrojních podniků v letech 1927-1937
- Tabulka 3.5.3.3a: Podíl, který představovala zbrojní výroba ve fakturaci Škodových závodů mezi lety 1919-1923
- Tabulka 3.5.3.3b: Přehled fakturace a objednávek zbrojního oddělení Škodových závodů v letech 1936-1938
- Tabulka 4.2: Největší vývozci zbraní mezi lety 1930-1937
- Tabulka 4.4a: Zahraniční obchod ČSR, co se týká zbraní
- Tabulka 4.4b: Zahraniční obchod ČSR, co se týká výbušnin
- Tabulka 4.5a: Obchod s Jugoslávií v letech 1920-1937
- Tabulka 4.5b: Obchod s Jugoslávií v letech 1920-1937 v cenách roku 1937
- Tabulka 4.5c: Jugoslávské zbrojní objednávky potvrzené u Škodových závodů v letech 1935-1937
- Tabulka 4.5d: Obchod s Rumunskem v letech 1920-1937
- Tabulka 4.5e: Obchod s Rumunskem v letech 1920-1937 v cenách roku 1937
- Tabulka 4.5f: Vývoz do Rumunska v letech 1934-1937
- Tabulka 4.5g: Rumunské zbrojní objednávky potvrzené u Škodových závodů v letech 1935-1937

Grafy:

- Graf 2.3: MNO ve státním rozpočtu v letech 1918-1938
- Graf 3.5.3.2a: Fakturace zbrojního odd. Československé zbrojovky Brno v letech 1919-1928
- Graf 3.5.3.2b: Poměr zbrojních dodávek Československé zbrojovky Brno pro MNO a export v letech 1934-1938
- Graf 3.5.3.2c: Vývoj dodávek pro MNO a zahraničních objednávek mezi lety 1934-1938
- Graf 3.5.3.3a: Hodnota fakturace Škodových závodů v letech 1926-1933
- Graf 3.5.3.3b: Fakturace Škodových závodů u MNO v letech 1925-1936

Úvod

Prvorepubliková československá armáda a zbrojní průmysl se hned po vzniku nového státu dostaly do popředí zájmu národohospodářů a vlády. Důvodem byl prostý fakt, nutnost obrany území v časech, kdy docházelo k utváření novodobých politických dějin. Velice brzy také začalo být evidentní, jak vážné důsledky bude mít otázka zbrojení pro celou československou ekonomiku.

Cílem mé práce je ukázat, jak důležitým fenoménem se zbrojení v průběhu velmi krátkého období z ekonomického hlediska stalo a k jakým interakcím díky němu v hospodářství docházelo. Toto téma se sice již objevilo v mnoha publikacích především historického charakteru, avšak z ekonomického hlediska pouze poněkud povrchně. S výjimkou Jana Pavla a jeho práce zaměřené na financování zbrojení Československé armády v meziválečném období se žádná z těchto knih nezaobírá ekonomickou otázkou tohoto jevu.

Zvláštní pozornost je pak věnována otázce zbrojního exportu a pokusím se stanovit určitou míru vzájemné interakce exportu zbraní a národního hospodářství. A to zvláště po té, kdy se začala naplno projevovat hrozba nového celosvětového konfliktu a vyvstala tak otázka, zda preferovat větší zásobu zbraní, munice a vojenského vybavení za cenu ztráty devizových příjmů, či naopak. Na tomto místě si dovoluji vyslovit hypotézu, že v období těsně před druhou světovou válkou muselo dojít k významnému omezení zbrojního exportu z důvodu zachování prostředků potřebných pro obranu Československa na domácím území.

V první části práce je pojednáno o vývoji domácí armády a jejího vztahu k hospodářství Československa. Zvláštní pozornost je pak věnována výstavbě československého pohraničního opevnění.

Druhá kapitola se zabývá otázkou financování zbrojení a československé armády. Zde jsou nejprve popsány druhy jednotlivých výdajů na zbrojení a formy financování. Další část je věnována vztahu domácích zbrojních podniků a Ministerstva

národní obrany. Celá kapitola je pak zakončena přehledem objemu financí přidělovaných Ministerstvu národní obrany pro výbavu a chod československé armády.

Třetí část práce zahrnuje informace o zbrojním průmyslu Československa v letech 1918-1938. Nejprve je popsán jeho vývoj, dále pak jeho napojení na Ministerstvo národní obrany a s tím související proces zadávání vojenských zakázek. Dále je předkládán stručný přehled nejvýznamnějších zbrojních artiklů, vyráběných domácími firmami. Samostatná část je pak věnována přehledu nejvýznamnějších zbrojních podniků v období první republiky na našem územím, zahrnující tři důležité představitele, a to firmy Sellier & Bellot, Československou zbrojovku v Brně a plzeňské Škodovy závody.

Poslední kapitola mé práce přináší přehled zbrojního exportu Československé republiky v meziválečném období. Jsou zde uvedeny informace o tom, jaký vliv měl státní aparát na průběh exportu zbrojních artiklů a jaké postavení mělo Československo v celosvětovém měřítku. Dále jsou čtenáři předkládány údaje o stanovování cen vyváženého zboží a stručný celkový přehled zahraničního obchodu s vojenským vybavením. Poslední část je věnována dvěma nejvýznamnějším zahraničním partnerům, co se týká zbrojního obchodu, a to Rumunsku a Jugoslávii.

1 Stručný vývoj československé armády mezi lety 1918-1938

1.1 Vznik armády ČSR

Chci-li hovořit o vzniku československé armády, musím zmínit několik informací spadajících do doby ještě před vznikem ČSR, neboť tyto události měly na formování první armády důležitý dopad. Během první světové války bojovali Češi na několika frontách za různé armády. Přibližně každý osmý voják armády rakousko-uherské monarchie byl Čech, což čítalo okolo 900 000 mužů.¹ Dále docházelo k vytváření takzvaných dobrovolnických armád – legií, kdy na 100 000 českých a slovenských dobrovolníků bojovalo ve Francii, Itálii a především Rusku za ideu samostatného československého státu.

Velmi krátce pro vyhlášení samostatnosti Československé republiky, dne 30. 10. 1918 byl zřízen Výbor pro národní obranu, jehož předsedou se stal František Udržal. Nejvyšším velitelem byl provizorně jmenován starosta Sokola dr. Josef Scheiner a tuto funkci zastával až do prosince téhož roku. Pro začátek bylo ministerstvo obrany rozděleno na dvě samostatné části, a to Ministerstvo národní obrany² (prvním ministrem Václav Klofáč) a Ministerstvo války (prvním ministrem Milan Rastislav Štefánik, po jehož smrti toto ministerstvo zaniklo).

Prvním československým generálem se stal Jan Syrový a zákonem číslo 196/1920 Sb. byl stanoven mírový stav armády ČSR na 150 000 mužů. Dále bych ráda zmínila zákon č. 193/1920 Sb., který československou obranu rozdělil na aktivní armádu a první (muži do 40 let) a druhou zálohu (muži od 40 do 50 let). Všeobecná branná povinnost se vztahovala na muže od 20 do 50 let a v případě mobilizace byla tato věková hranice posunuta na 17 až 60 let. Dále byl pevně stanoven počet vojáků

¹ GALANDAUER J. - HOFMAN P.: Česká vojenská tradice a historická paměť, in: ARMÁDA - historie, tradice, oddělení sociálního řízení MO ČR, 1993, str. 37

² Dále používána také zkratka MNO

z povolání, a to na 22 300 mužů (z toho 10 600 důstojníků a 11 700 rotmistrů).³ Denní náklady na jednoho muže činily v roce 1926 12 Kč a celkové roční náklady na personální zajištění armády vystoupily tento rok až na sumu 546 300 000 Kč⁴ a představovaly tak 27,6% celkových ročních výdajů. Celkově představoval tento druh nákladů velmi podstatnou složku rozpočtu Ministerstva národní obrany.

1.1.1 Dělení československé armády dle typů užívaných zbraní

Československou armádu v tomto období můžeme podle typů používaných zbraní rozdělit na 6 kategorií. První je pěchota, která se dělila na pěší pluky, horské pěší pluky, hraničářské prapory, cyklistické prapory, hradní stráž a pluky útočné vozby, operující s tanky a obrněnými vlaky. Pěchota byla vyzbrojena puškou s bodákem, pistolí, lehkými a těžkými kulomety, ručními granáty, pěchotním kanónem, minomety a granátomety. Dále byla podporována tzv. útočnou vozbou, tedy tanky, obrněnými automobily a vlaky.

Druhou částí je dělostřelectvo, které mělo také za úkol podporovat pěchotu. Rozdělit jej můžeme na polní dělostřelectvo, horské dělostřelectvo, používající převážně horské zbraně ráže 75mm, těžké dělostřelectvo, jehož úkolem byl útok na silná opevnění, k čemuž využívalo zbraní ráží od 150mm až do 305mm, a dělostřelectvo, operující proti letadlům. Tato skupina operovala s kanóny, houfnicemi a mořdří.

Třetí skupinou je letectvo, které mělo na starosti dva úkoly, a to zpravodajskou činnost, kterou obstarávaly tzv. zvědné a pozorovací jednotky, a bojovou činnost, na kterou se specializovaly jednotky stíhací, bombardovací a bitevní. Důležitá byla

³ POKORNÁ A. - HOFMAN P. – STEHLÍK E.: Československá armáda v letech 1918-1938, Praha: Federální ministerstvo obrany – správa sociálního řízení v redakci IMPULS, 1991, str. 29

⁴ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 24

komplexní součinnost s tzv. obranou proti letadlům, která kromě leteckého vojska zahrnovala i protiletecké dělostřelectvo.

Čtvrtou kategorií je jezdecko, které u nás přestalo fungovat z pochopitelných důvodů roku 1939. Pátou součástí je ženijní vojsko, které mělo na starosti úpravy a opravy mostů, operace s bojovými čluny a stráž pobřeží, vedení podkopového boje, zřizování táborů a úpravy terénu a komunikací. Poslední skupinou je telegrafní vojsko, zajišťující spojení mezi jednotlivými složkami armády.

Veškeré vybavení pro každou z těchto kategorií se Ministerstvo národní obrany snažilo opatřovat především u domácích specializovaných výrobců. K objednávkám ze zahraničí se přistupovalo pouze ve výjimečných případech.

1.2 Modernizace výzbroje a výstroje

Již od začátku listopadu roku 1918 probíhalo v Paříži jednání o vyslání francouzské vojenské mise do Československa, jejíž důstojníci měli pomoci při budování nové, stabilní armády. Docházelo k unifikaci výstroje a především výzbroje československé armády (na území ČSR se nacházelo necelých 6 000 kusů pušek různé výroby a velmi malý počet děl ⁵ a ještě v roce 1921 se zbraně daly rozdělit na 92 různých vzorů, některé nevalné kvality) a zakládání vojenských škol, např. Vojenská akademie v Hranicích (v roce 1923 měla již 570 žáků ⁶). Pro účely unifikace získalo Ministerstvo národní obrany částku necelých 4 miliard korun ⁷ a vlastní proces sjednocení začal probíhat od února roku 1920 a trval celé dva roky.

V rámci unifikace bylo uzavřeno mnoho smluv mezi Ministerstvem národní obrany a československými zbrojními podniky o dodávkách zbraní a vojenského materiálu. Jen brněnskou Československou zbrojovku tyto smlouvy zavazovaly vyrobít

⁵ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 15

⁶ Ročenka Československé republiky 1926, Praha, 1926, str.97

⁷ POKORNÁ A. - HOFMAN P. – STEHLÍK E.: Československá armáda v letech 1918-1938, Praha: Federální ministerstvo obrany – správa sociálního řízení v redakci IMPULS, 1991, str. 26

během dvou let na 85 000 pušek. Československé zbrojovky tak o domácí zakázky v tomto období neměly nouzi a často byly nuceny zavádět v podniku až tři pracovní směny, aby dostály svým závazkům vůči MNO, což mělo pozitivní vliv také na vývoj zaměstnanosti v daných oblastech.

Bylo přistoupeno k postupnému přezbrojování hlavních druhů vojska, a to především pěchotní výzbrojí. Dalším důležitým krokem byla motorizace československé armády a v rozpočtu MNO na rok 1927 připadala na účel posílení vojenského automobilismu částka 37 351 350 Kč.⁸

Na začátku třicátých let se československá armáda skládala již z následujícího počtu vojenských uskupení: 12 divizí po 4 plucích, 2 horských, 3 jezdeckých a 12 záložních brigád, dále byla výrazně posílena soustava letecké obrany a to na 30 letek letectva, 30 protiletadlových baterií a odpovídající počet telegrafních a dopravních jednotek.⁹

Od roku 1933 se do čela Hlavního štábu Ministerstva národní obrany postavil armádní generál Ludvík Krejčí, pod jehož taktovkou začala instituce okamžitě pracovat na operačních plánech a koncepci modernizace. Během následujících pěti let se pak československá armáda stala nejsilnější mezi evropskými státy (nepočítaje pět velmocí) a vyzbrojena byla tak, že při přepočítávání výzbroje na počet obyvatel se v některých typech zbroje dokonce dostala mezi velmoci.¹⁰

1.3 Výstavba opevnění v československém pohraničí

S Hitlerovým nástupem k moci v Německu u nás vyvstávala otázka přehodnocení obranných plánů republiky. Na sklonku roku 1932 byl ustaven Armádní poradní sbor, který měl tyto otázky začít řešit. Zvláště důležitou otázkou se stala obrana

⁸ Ročenka Československé republiky 1927, Praha, 1927, str. 78

⁹ POKORNÁ A. - HOFMAN P. – STEHLÍK E.: Československá armáda v letech 1918-1938, Praha: Federální ministerstvo obrany – správa sociálního řízení v redakci IMPULS, 1991, str. 51

¹⁰ FIDLER J.: Na čele armády, Praha: Naše vojsko, 2005, str. 54

státních hranic, k jejímuž vyřešení byly vypracovány dva plány. První varianta spočívala ve vytvoření rychlých motorizovaných jednotek, které by byly schopny urychleně jednat a odrazit nepřátelskou armádu. Problém však skýtal malý počet obrněných vozidel nevalné kvality a především závislost na dovozu pohonných hmot ze zahraničí. Druhý plán zahrnoval vybudování opevňovacího systému v pohraničí.

Jak vyplývá z prohlášení plukovníka Josefa Fetka, výstavba opevnění měla také hospodářská pozitiva: „*Pro výstavbu opevnění na hranicích, pro kterou jsme se nakonec rozhodli, jsme měli naopak dobrou surovinovou základnu a nadto se získala pracovní příležitost pro tisíce nezaměstnaných, s nimiž byly tehdy nemalé starosti.*“¹¹

Roku 1935 byla zřízená nová složka hlavního štábu Ministerstva národní obrany a to Ředitelství opevňovacích prací, do jehož čela byl jmenován divizní generál Karel Husárek, a dále Rada pro opevňování v čele s armádním generálem Ludvíkem Krejčím. Obě tyto instituce v březnu téhož roku vypracovaly plán opevňovacích prací rozdělený do pěti etap, k jehož financování mělo posloužit 10 miliard korun.¹²

První etapa zahrnovala budování na území severní Moravy v úseku Kladsko-Odra, opevňování pravého břehu Dunaje u Bratislavy a zajištění mostů u Komárna a Štúrova a zahrnovala výstavbu souvislé linie pěchotních srubů střední odolnosti a dále několika dělostřeleckých tvrzí. Soutěž na zbudování prvních pěchotních srubů v této oblasti vyhrála firma Dr. Ing. Karel Skorkovský, Praha. K druhé etapě mělo být dle plánu přistoupeno v roce 1938. Během ní mělo dojít ke stavbě pěchotních srubů na severovýchodě Čech v oblasti hranice s Německem v délce necelých 80 km. A dále v Jizerských horách měla být budována tzv. kulometná hnízda. K realizaci třetí etapy mělo dojít během roku 1939 a zahrnovala výstavbu opevnění v Krušných horách, v okolí Chebu, Českého lesa a na Šumavě v délce kolem 240 km. Následující dvě etapy byly plánovány až na 40. léta a během nich mělo být zbudováno opevnění v jižních

¹¹ Obrazy z českých dějin 1914 – 2004, multimediální učební pomůcka pro učitele dějepisu, Svaz důstojníků a praporčíků AČR

¹² POKORNÁ A. - HOFMAN P. – STEHLÍK E.: Československá armáda v letech 1918-1938, Praha: Federální ministerstvo obrany – správa sociálního řízení v redakci IMPULS, 1991, str. 55

Čechách a na jižní Moravě, dále vybudování menších objektů v okolí Plzně a na Těšínsku.

Ekonomické opodstatnění výstavby stálého opevnění přináší armádní generál Ludvík Krejčí ve své Úvaze o rentabilitě fortifikace, kde srovnává náklady na výstavbu opevnění v oblasti 400 km a náklady potřebné na vybavení a provoz pro odpovídající počet divizí (celkem 25 – 30), které by musely operovat na tomto území. *„Postavení jedné divize, její výzbroj a vyzbrojení stojí 150 milionů Kč, v čemž jsou započteny příslušné sborové a armádní jednotky zbraní a služeb a pět palebných průměrů střeliva. 30 divizí potřebuje asi 600 000 mužů a základního nákladu 4 500 milionů Kč. Denní náklad na mobilizaci na divizi činí asi 200 000 Kč, tj. na 30 divizí asi 6 000 000 Kč. Střelivo pro divizi, počítáme-li jeden palebný průměr denně, stojí pro den 6 000 000 Kč, tj. pro 30 divizí 180 000 000 Kč pro den boje. ... Finančně budou navrhovaná opevnění stát asi 4 miliardy 500 milionů Kč i s municí, přibližný to náklad na rovnocenný počet divizí, jež nejsme s to postavit pro nedostatek lidí.“ Z uvedeného tedy vyplývá: „Jeví se tudíž úspora 335 000 mužů, úspora na lidech – statku nejcennějším. Finanční oběti tomuto účelu přinesené, jež vlastně jsou jen prací národa v míru, mohou ušetřit jeho krve za války.“¹³*

Pro rok 1936 dostalo MNO díky Výzbrojnímu programu a rozpočtu pevnostní výstavby k dispozici prostředky ve výši 9 202 milionů Kč, při čemž výdaje na opevnění představovaly 27,2 % těchto financí.¹⁴

Od roku 1936 se naplno rozběhla také výstavba těžkých opevnění. K jejich hlavním zbraním patřil vedle těžkého kulometu také protitankový kanón. V této souvislosti vydal hlavní štáb pořadí důležitosti pro vývoj a výrobu dělostřeleckých zbraní. Na prvním místě v tomto pořadníku byl právě vývin protitankového kanónu, na

¹³ KREJČÍ L.: Úvaha o rentabilitě fortifikace, Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu budování opevnění, 1936, in: Obrazy z českých dějin 1914 – 2004, multimediální učební pomůcka pro učitele dějepisu, Svaz důstojníků a praporčíků AČR

¹⁴ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 29

druhém minomety a teprve na třetím děla ráže 8 a 10 cm.¹⁵ Nákup všech těchto zbraní vysoce zatěžoval rozpočet MNO. Do podzimu roku 1938 byla na zbraně a munici určené pro pevnostní boj vynaložena suma 806 milionů Kč. Úplný kanón L1 včetně střílny a dotace střeliva stál 730 000 Kč, úplná houfnice Y bez střílny a munice měla podle odhadu přijít na 1,2 mil. Kč, houfnice dvojče 2Y pak na 1,3 mil. Kč a příslušná dělová věž na 9 mil.Kč.¹⁶ Na výstavbě tohoto typu opevnění se podílelo celkem 21 firem a nejvíce zakázek, celkem 30 bylo přisouzeno pražské firmě Dr. Ing. Karla Skorkovského¹⁷ a jen na čtyřech úsecích jí byly zadány práce za 59 229 735 Kč.¹⁸

Do konce roku 1937 se podařilo dokončit 3 797 objektů lehkého opevnění vz.37 na frontě o celkové délce 1 312 km.¹⁹ Hlavními palebnými prostředky byly lehké a těžké kulomety. Dělostřelecké zbraně přicházely v úvahu jen u těžkého opevnění. Hlavní výzbrojí dělostřeleckých srubů byly houfnice a minomety střední ráže.

Co se týká zadávání zakázek spojených s výstavbou opevnění, ty byly konány především formou veřejné soutěže, do které se měly možnost přihlásit vedle velkých korporací také menší lokální podniky a často se také hlásila konkurence ze vzdálenějších krajů. Vybíráno bylo nejčastěji dle finančně a kvalitativně nejvýhodnější nabídky. Pro ilustraci bych uvedla průběh výběrového řízení na stavbu v úseku 181 Římov. Do soutěže bylo přizváno celkem sedm stavebních firem, z nichž se však pět soutěže vzdalo. Zbylé dvě firmy předložily následující nabídky: firma Ing. Jenč, Hladeček a Kroft vyčíslila své práce na 3 820 797 Kč a firma Ing. Brázdil a Ješ na 4 592 631 Kč a 50 haléřů. Vítězným se stal první podnik. Dalším příkladem výhry menší „domácké“ firmy bylo zadání stavby v úseku 182 Ostrolovský Újezd podniku bratří Stašků z Trhových Svinů, a to za částku 3 687 599, 50 Kč.²⁰ Tyto kontrakty

¹⁵ KARLICKÝ V.: Československé dělostřelecké zbraně, Praha: Naše vojsko, 1975, str. 137

¹⁶ KARLICKÝ V.: Československé dělostřelecké zbraně, Praha: Naše vojsko, 1975, str. 146

¹⁷ Dostupné na: <http://www.bunkry.cz/opevneni.asp?id=81>

¹⁸ Dostupné na: <http://www.bunkry.cz/opevneni.asp?id=82>

¹⁹ Obrazy z českých dějin 1914 – 2004, multimediální učební pomůcka pro učitele dějepisu, Svaz důstojníků a praporčíků AČR

²⁰ KOZEL P.: Lehké opevnění z léta 1938 na Českobudějovicku, České Budějovice 2009, str. 28, 33

samozřejmě přinášely velmi vítané oživení ekonomiky v pohraničních oblastech, které často sužovala vysoká nezaměstnanost a bída.

1.4 Zákon na obranu státu a jeho dopady

Roku 1935 byla odsouhlasena konečná reorganizace armády a roku 1936 byl přijat Zákon na obranu státu. Vznikaly nové jednotky mající za úkol strážit pohraniční oblasti (pluky zajišťující lehká opevnění, jednotky Stráže obrany státu ²¹, posílení finanční stráže a četnictva v pohraničí), což značně zvyšovalo náklady na personální složku obrany státu. Byl zaváděn dohled nad strategicky důležitými objekty, jakými byly např. silnice, mosty apod. Zároveň byl vypracován plán na nutnou výstavbu nových silničních úseků tak, aby nedošlo v případě obsazení pohraničních oblastí k odříznutí důležitých komunikací. Téhož roku došlo k reorganizaci a rozšíření jezdeckých brigád a letectva.

Zákon na obranu státu dále stanovil tzv. registrované podniky důležité pro obranu státu, jejichž činnost sleduje vojenská správa i v době míru. V čele těchto podniků a na všech strategických pozicích mohly stát pouze prověřené osoby českého původu. Osoby německého původu, pracující v těchto firmách, procházely velmi zevrubnou a často zdoluhavou kontrolou, na jejímž konci obdržely často označení jako státně nespolehlivé a bez nároku na jakékoliv odstupné byly nuceny pracovní pozici opustit. Zvláště v pohraničních oblastech tak docházelo k velkým vlnám sociálních nevolí mezi německou komunitou.

Nově byl také zaveden určitý způsob regulace vývozu a dovozu zbraní, munice a vojenského arzenálu. „(1) Vývoz a dovoz zbraní, jejich součástí, kterých je nezbytně

²¹ Stráž obrany státu dále zahrnovala Ozbrojený strážní oddíl železniční, členy Sokola a dalších tělocvičných jednot, členy státní policie, Svaz národních střeleckých gard, členy Československé obce střelecké či Masarykovy letecké ligy. Úkolem Stráže obrany státu je ochrana neporušitelnosti státních hranic, nedotknutelnosti státního území a spolupůsobení při ochraně veřejného pořádku, klidu a bezpečnosti. (Vládní nařízení o Stráži obrany státu č.270 sb.)

třeba k jich používání, výbušnin, střeliva a ostatních předmětů vojenské výzbroje a speciálního vojenského výstroje je dovolen jen s povolením vojenské správy. ...

(3) Ministerstvo národní obrany může vývoz předmětů uvedených v odstavci 1 vyhláškou vůbec zakázat; pokud jde o předměty uvedené v odstavci 2, může vývoz jich vyhláškou zakázat Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností na žádost Ministerstva národní obrany po dohodě s Ministerstvem zahraničních věcí. ...

(5) Za povolení udělená podle ustanovení odstavců 1 a 2 mohou být vybírány poplatky, jejichž výši stanoví a vyhlásí o předmětech uvedených v odstavci 1 ministr národní obrany. ...

*Vláda může dočasně zavést, zvýšit, snížit nebo zrušit cla ze zboží dováženého nebo vyváženého.*²²

Při vyhlášení branné pohotovosti měla být upravena také hospodářská organizace státu tak, aby bylo především zajištěno zásobování branné moci a obyvatelstva.

Dne 31. března 1938 byl schválen návrh na urychlení programu zbrojních dodávek²³, na který byly uvolněny další finanční prostředky. Podařilo se dvojnásobně zvýšit produkci zbrojního průmyslu, při čemž přednostně byla výzbroj dodávána československé armádě a často došlo k úplnému zastavení dodávek zbraní do zahraničí.

K vyhlášení všeobecné mobilizace v ČSR došlo dne 23. září 1938 a do týdne byla téměř zcela dokončena. Tak rychlá schopnost přejít na válečný stav se v té době nepodařila žádné jiné evropské armádě. Celkový počet mužů československé armády se tak vyšplhal až k číslu 1 400 000.²⁴

V podvečer 28. září obdrželo velení československé armády informaci o chystané konferenci v Mnichově. O dva dny později již byla přiznána pohraniční území

²² Zákon číslo 131/1936 Sb. z. a n., dostupný na:

http://lexdata.abcsys.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571cc00341df1c12566af007f1a09/c12571cc00341df1c12566d9007b5222?OpenDocument

²³ POKORNÁ A. - HOFMAN P. – STEHLÍK E.: Československá armáda v letech 1918-1938, Praha: Federální ministerstvo obrany – správa sociálního řízení v redakci IMPULS, 1991, str. 63

²⁴ NOLČ J.: Československá armáda za první republiky, Brno: Computer Press, 2007, str. 36

Německu a od 1. října docházelo k jeho obsazování německým vojskem. Československo tak ztratilo 40% průmyslu, až 97% těžby hnědého uhlí (průměrné zdražení dováženého uhlí z oblastí Sudet stoupl o 540 Kč na 10 tun)²⁵, 67% kovoprůmyslu, 7 elektráren a velkou většinu sklářského, textilního a báňského průmyslu, který byl soustředěn právě v těchto oblastech.²⁶ Okleštěním území došlo k přerušení mnoha železničních a silničních spojů, které bylo nutné co nejrychleji zajistit a obnovit. Na poradě konané na Ministerstvu financí dne 5. října 1938 prohlásil Karel Engliš: „*Odpadnutím pohraničních území zmenší se státní příjmy o 30% ... ciferně lze odhadnouti deficit do doby provedení restrikce na 2 miliardy Kč.*“²⁷

²⁵ Staré kartelové ceny v novém Česko-Slovensku, Státní oblastní archiv v Plzni - Podnikový archiv Škoda Plzeň, Fond: Karlický 161 2953

²⁶ NOLČ J.: Československá armáda za první republiky, Brno: Computer Press, 2007, str. 38

²⁷ Zápis o poradě konané v Ministerstvu financí dne 5.10.1938, Státní oblastní archiv v Plzni - Podnikový archiv Škoda Plzeň, Fond: Karlický 161 2953

2 Otázky financování zbrojení a československé armády

*„V pravdě je válka největším konsumentem a také největší příčinou konsumních půjček. Ale také už příprava k válce znamená ohromný konsum, jehož potřeby docházejí k výrazu v rozpočtech moderních států.“*²⁸

Otázka financování zbrojení trápila především československé národohospodáře, kteří se ve svých názorech často střetávali s čelními představiteli armády. Leopold Chmela uvádí: *„Náklady na zbrojení a různé investice zdají se býti v protikladu se zásadami národního hospodářství. Dokonalá příprava státní obrany vyžaduje pochopitelně zvýšení daňového břemene, provádění investic bez ohledu na jejich rentabilitu apod.“*²⁹ To výrazně odporovalo tehdejšímu ekonomickému myšlení, kdy prioritou byla především prosperita podniků namísto zadlužování.

Obrana státu představuje typický příklad veřejného statku, tedy z jejího využívání nelze nikoho vyloučit, vykazuje nulové mezní náklady a je zajišťována kolektivně. Při snaze o vyčíslení prostředků na její vykonávání je třeba uvažovat nejen finance určené pro ministerstvo obrany, ale také financování projektů, které jsou s ní spojeny (infrastruktura apod.).

2.1 Druhy výdajů na zbrojení a formy jejich financování

Výdaje na zbrojení můžeme rozdělit na pravidelné a jednorázové. Pravidelné výdaje jsou takové, které slouží k tomu, aby výzbrojní úroveň státu byla trvale udržovaná. Jednorázové výdaje fungují na principu výdajů investičních. Pozitivní účinky výdajů na zbrojení můžeme spatřovat ve větší zaměstnanosti, kterou přináší

²⁸ KARÁSEK K.: Problém zadlužení, in: Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1935 – 1936

²⁹ CHMELA L.: Hospodářská příprava obrany státu, in: Armáda a národ, Praha: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938

zbrojní podnikům, růstu důchodů osob s těmito podniky spojenými, což nepřímo ovlivní také výrobu civilních statků. Pokud je potřeba vojenský materiál dovážet, opět je nutné, aby domácí podniky vyrobily takový počet civilních statků, kterým bychom mohli dovezené artikly zaplatit.³⁰

Formy financování státního zbrojení jsou dohromady čtyři. První je měnová inflace a úvěrové operace. Tato forma je co do rychlosti získání potřebného obnosu nejsnadnější a nejrychlejší a lze ji využít pro jednorázové výdaje. Tento způsob byl hojně používán mnoha státy během první světové války, vedl však ke snižování kupní síly peněz a sociálním nepokojům. Proti této možnosti vystupoval především Alois Rašín, zatvrzelý odpůrce inflace.

Druhou možností, jak poměrně rychle získat finance pro zbrojní průmysl, je krátkodobé zavedení mimořádných daní např. ve formě přírážek k již stávajícím dávkám. V případě Československa bylo k tomuto kroku přistoupeno například v roce 1934 zavedením branného příspěvku (10% přírážka k důchodové dani) a v roce 1937 zavedením příspěvkem na obranu státu a mimořádnou ziskovou daní. Tento způsob má však dalekosáhlý vliv na celkovou ekonomiku státu a měl by být používán pouze v krajních situacích. Leopold Chmela doporučuje: *„Ale i za tohoto stavu věcí, v případě bezpodmínečné nutnosti zbrojení a veřejných nebo vojenských investic, musí státy předem dobře zkoumat, zda-li je zvyšování daní nejzazším prostředkem, zda-li totiž nelze jinými úsporami ve státní správě opatřiti potřebné kapitály na výzbrojní vydání. ... Ale i při zvyšování daňového břemene nesmí stát plně vyčerpat osobní únosnost svého obyvatelstva.“*³¹

Třetí a jednou z nejobvyklejších forem financování vyzbrojení jsou státní půjčky. Toto je vhodné při potřebě jednorázových výdajů, ne však je-li třeba výdajů pravidelných. Zastáncem tohoto způsobu byl především Vilém Funk, který zvyšování daní považoval za neúměrně zatěžující a naopak financování úvěrem označoval za

³⁰ NOVOTNÝ J.M.: Financování zbrojení, in: Armáda a národ, Praha: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938

³¹ CHMELA L.: Hospodářská příprava obrany státu, in: Armáda a národ, Praha: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938

rychlejší a levnější. Josef Drachovský upozorňuje: „Z hlediska dlužícího se státu třeba hleděti i při nutnosti vyšších obětí k tomu, zda výpůjčka vůbec jest přiměřena finančním silám státním. Není-li tomu tak, jest důsledkem jejím zlomení finanční mohoucnosti a tím i důsledně politické moci státní.“³² Přesto však bylo k tomuto způsobu financování nejdnou přikročeno. V roce 1934 dostalo Ministerstvo národní obrany k dispozici prostředky ve výši 380 000 000 Kč z tzv. Půjčky práce a roku 1936 byla zákonem č. 142/1936 Sb. Z. schválena Půjčka obrany státu. Dalšími formami úvěrového financování užívanými v ČSR byly tzv. dodavatelské poukázky a státní pokladniční poukázky (v celkové výši až 8 miliard Kč).

Poslední uvažovanou možností je pak likvidace nebo přímá spotřeba části státního majetku, která není zapotřebí k přímému vykonávání základní funkce státu. Do této kategorie spadají akcie, speciální fondy, půjčky podnikatelům, budovy či podniky, doly, lesy apod.

2.2 Vztah československé armády a domácích zbrojovek

Zvláště zpočátku vydávala Československá republika společně s Francií na zbrojení nejvíce prostředků ze všech demokratických zemí. Finanční podporu poskytoval stát různým způsobem, zdaleka ne vždy otevřeným (např. formou investičního příspěvku, obsaženého pevným procentem v ceně materiálu objednaném armádou). Nelze zde nepřipomenout, že nemalou finanční podporu poskytoval stát právě v době, kdy armáda trpěla při své modernizaci nedostatkem financí.

Armáda objednávala výrobky přednostně od domácích firem, starala se o ochranná cla na dovážené stroje a vojenskou techniku, dále při stanovování cen byl vždy započítáván zisk pro domácí podniky (obvykle 10%) a u některých smluv podporovala své dodavatele také formou subvencí. Na pokyny MNO byly poskytovány bezúročné půjčky československým zbrojovkám na zakoupení strojního vybavení (v

³² DRACHOVSKÝ J.: Válečné výpůjčky, jejich pojem a klasifikace, in: Obzor národohospodářský XX (1915)

roce 1938 činily tyto půjčky pro Českou zbrojovku celkem 12 000 000 korun a pro Sellier & Bellot dokonce 24 000 000 korun).³³

Ministerstvo národní obrany navíc se zbrojními podniky uzavíralo dlouhodobé smlouvy prospěšné pro obě strany. Například se Škodovými závody mělo MNO dvě dlouhodobé smlouvy, ve kterých se zavazovalo objednat a odebrat materiál v hodnotě 451 000 000 Kč. Naopak Škodovy závody měly za úkol zbudovat zbrojovku v Dubnici. Vůči Janečkově zbrojovce v Praze vyplýval ministerstvu závazek objednání leteckých kulometů za 46 000 000 Kč a vůči Československé zbrojovce Brno závazek odebrání materiálu v ceně 259 700 000 Kč výměnou za to, že oba podniky budou udržovat svou výrobu jednotlivých strategicky zvolených zbraní po dobu následujících patnácti let.³⁴ Tímto způsobem se MNO staralo o zajištění nepřetržité výroby strategicky nejdůležitějších zbrojních artiklů. V případě Škodových závodů, České zbrojovky ve Strakonici a Československé zbrojovky v Brně šlo také o zbudování nových továren na východě Československé republiky, neboť tato místa nepředstavovala přímé ohrožení válečného průmyslu v případě napadení ze strany Německa. Pro tyto účely rozhodlo MNO také o vyplácení dotací. Do roku 1933 tak byly uvolněny prostředky v celkové výši 307 500 000 Kč.³⁵

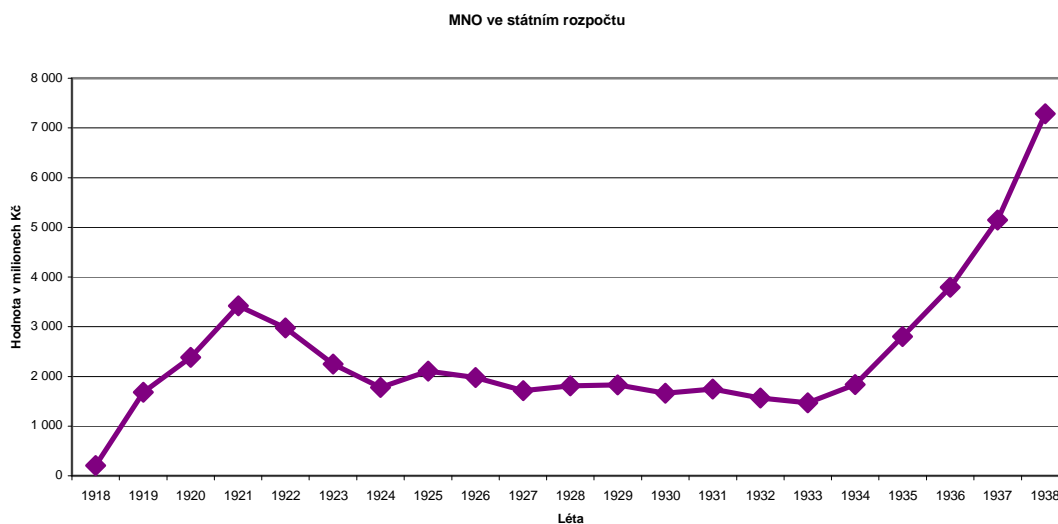
³³ DOLÍNEK V. – KARLICKÝ V. – VÁCHA P. a kol.: České zbraně a střelivo, Praha: Radix, 1995, str. 67

³⁴ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 76

³⁵ Tamtéž, str. 75

2.3 Přehled objemu financí přidělených Ministerstvu národní obrany

Graf 2.3

Financování československé armády bylo na svém počátku velmi dynamickým procesem, do kterého významně zasáhla především potřeba vytvoření zcela nového, bojeschopného vojenského subjektu a dále také ozbrojený konflikt s Maďarskou republikou spojený s mobilizací. Proto byly v tomto období kromě řádných rozpočtů schváleny také zvláštní zákony, které umožňovaly vojenské správě čerpat další prostředky úvěrovým způsobem. Od roku 1920 navíc využilo MNO možnosti čerpání financí z rozpočtů pro Ministerstvo veřejných prací. Velký nárůst rozpočtových výdajů na armádu do roku 1921 je částečně také možno přisuzovat vlivu poválečné inflace. Nejvýznamněji v poměru ke státnímu rozpočtu vyčnívá rok 1919, kdy výdaje na armádu ku celkovým výdajům státního rozpočtu tvořily 23% (hlavní příčinou byly boje na Slovensku).³⁶

Mezi lety 1922 až 1926 nedocházelo k významnějším odchylkám financování národní obrany od předpokládaných částek státního rozpočtu. Dobíhaly pouze plnění ze

³⁶ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 17

zvláštních úvěrů uzavřených v předešlých letech. V tomto období se poměr vojenských výdajů ku celkovým výdajům státního rozpočtu pohyboval kolem 12%.³⁷

Problém rozpočtového způsobu financování československé obrany spočíval především v tom, že přidělené prostředky bylo třeba vyčerpat vždy během daného roku, což znemožňovalo jakékoliv dlouhodobější plánování. Proto byl na konci roku 1926 zákonem 240/1926 Sb. z. a n. zřízen Fond pro věcné potřeby národní obrany, který měl být každoročně dotován sumou 315 milionů Kč. Finance z tohoto fondu směly být čerpány pouze podle výstrojního, výzbrojního a stavebního programu. Od roku 1927 se tak rozdělilo financování armády ČSR, kdy prostředky na běžné výdaje pocházely z rozpočtu MNO a prostředky potřebné k nákupu výzbroje a výstroje přicházely z Fondu pro věcné potřeby národní obrany. Tato změna je zcela patrná v následující tabulce, která představuje podíl výdajů na nákup ručních a sečných zbraní, speciálního dělostřeleckého materiálu a výbušnin na celkovém ročním rozpočtu MNO.

Tabulka 2.3a:

Výdaje na zbrojení v rozpočtu MNO

Rok	Rozpočet MNO	výdaje na zbrojení*	% rozpočtu MNO
1922	2 976 000 000	630 041 645	21,17
1923	2 249 000 000	516 469 809	22,96
1924	1 778 000 000	328 373 250	18,47
1925	2 108 000 000	315 648 950	14,97
1926	1 977 000 000	299 313 700	15,14
1927	1 714 000 000	95 516 300	5,57
1928	1 808 000 000	95 264 420	5,27
1929	1 828 000 000	91 865 100	5,03
1930	1 662 000 000	99 429 500	5,98

* zahrnuje pouze nákup zbraní a výbušnin

³⁷ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 17

Pro příklad bych uvedla, že položky související se zbrojením v rozpočtu MNO z roku 1925 jsou následující: na nákup ručních zbraní a děl je počítáno s částkou 149 490 700 Kč, na pořízení střeliva do těchto zbraní sumou 116 171 000 Kč, na zvláštní bojové prostředky částka 21 788 000 Kč a na pořízení výbušnin suma 28 199 250 Kč.³⁹ Největší procento výdajů MNO však nepředstavovaly částky věnované nákupu zbraní, ale výdaje na platy vojenských gážistů a na letectví.

Během hospodářské krize docházelo k omezování čerpání financí nejen z prostředků státního rozpočtu (až o 150 milionů), ale také z Fondu pro věcné potřeby (až o 40 milionů).⁴⁰ MNO se v tomto nepříznivém čase snažilo šetřit, kde se dalo, a výjimkou nebyly ani věcné výdaje.

Tabulka 2.3b

Přehled příjmů a výdajů (v tis.Kč), předkládaný při projednávání výše rozpočtu pro rok 1934 senátorem Richterm

	1931	1932	1933
Vydání	9 838 525	9 318 709	8 652 538
Příjmy	9 843 822	9 323 326	8 634 120
Přebytek	5 302	4 662	1 632
Vojenské výdaje	1 400 000	1 309 500	1 252 255
Vojenské výdaje v %	14,2	14,1	14,5

41

³⁸ Zdrojem: statistické ročenky a vlastní výpočty

³⁹ Ročenka Československé republiky 1925, Praha, 1925 str. 74

⁴⁰ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 25

⁴¹ Stenoprotokol ze 196. schůze Senátu dne 22. února 1933, dostupný na:

<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/se/stenprot/196schuz/s196002.htm>

Nejvyšší růst zaznamenaly výdaje pro Ministerstvo národní obrany od roku 1934. Co se týká relativního vyjádření vůči národnímu důchodu, zatímco v roce 1934 tento poměr činil 3,4%, v roce 1937 byl již tento poměr 8,6%. Co se týká vojenských vydání v poměru ke státnímu rozpočtu, zde jsou údaje následující: v roce 1934 činil tento poměr 20,7% a v roce 1937 již plných 37,3% a o rok později dokonce 54,2%.⁴² Tento vysoký nárůst byl zapříčiněn především překotnou snahou o doplnění výzbroje československé armády a její modernizace.

Postoje československých politických představitelů k vývoji zbrojení v této době nejlépe vystihuje následující citace: „*My jsme proti ozbrojení, ale dokud zbrojení není odstraněno, dokud je nutno, aby armády byly, a dokud je nutno, aby armády měly děla, chceme, aby naše armáda měla aspoň tak dobrá děla, jako armáda nepřátelská, poněvadž nechceme, by naši synové nedostatečně vyzbrojení byli zabíjeni nepřitelem lépe vyzbrojeným. Lord Robert Cecil, který asi před dvěma lety také přednášel v Praze o otázkách odzbrojení, řekl nedávno: Nynější období je přímo zlatým věkem zbrojařského průmyslu. Nikdy nebyly válečné zbraně tak drahé jako dnes, nikdy nebyly vražednější, ale nikdy nebyly také tak žádané jako dnes.*“⁴³

Již v roce 1934 získala armáda kromě státního rozpočtu a Fondu pro věcné potřeby, které oba výrazným způsobem přečerpávala (rozpočet o 115 milionů Kč), navíc také finance z výnosu Půjčky práce ve výši 280 milionů Kč. Ve stejném roce byla také zákonem 127/1934 Sb. z. a n. prodloužena platnost Fondu pro věcné potřeby obrany státu o dalších deset let, což umožnilo již tento rok čerpat „dopředu“ dalších 2 723 milionů Kč. O rok později představoval nárůst výdajů na obranu oproti roku 1934 nárůst o 53%.⁴⁴

⁴² PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 35

⁴³ Stenoprotokol ze 347. schůze Poslanecké sněmovny ze dne 8. listopadu 1934, dostupný na:

<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/347schuz/s347015.htm>

⁴⁴ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 28 - 29

Pro rok 1936 dostalo MNO díky Výzbrojnímu programu⁴⁵ a rozpočtu pevnostní výstavby k dispozici prostředky ve výši 9 202 milionů Kč, přičemž výdaje na opevnění představovaly 27,2 % těchto financí. Podstatná část (8 775 milionů Kč) byla poskytnuta Zvláštním úvěrem.⁴⁶ Veškeré tyto úkony provázely neshody mezi Ministerstvem národní obrany a Ministerstvem financí, které nesouhlasilo s poskytováním tak vysokých částek pro MNO. Jeho námitky však byly neúspěšné a docílilo pouze nařízení o přezkušování dodávek pro MNO a případný nákup zahraničního zboží kompenzačním způsobem tak, aby bylo napomoženo průmyslu v oblastech postižených vysokou pokrizovou nezaměstnaností.

O rok později došlo k opětovnému navýšení prostředků uvolněných pro potřeby státní obrany, a to v sumě 5 648 milionů Kč opět v úvěrové formě – jako součást Zvláštního úvěru I. V tento rok bylo na zbrojení vydáno více jak 5,1 miliardy Kč, tedy plných 37% státního rozpočtu (8,6% národního důchodu).⁴⁷ Nadále pokračoval boj mezi ministerstvy financí a národní obrany. Zatímco první se obávalo přehřátí ekonomiky a inflace, druhé z obou ministerstev myslelo především na co největší dodávky potřebného materiálu a strach mu nahánělo, aby jednotky nebyly bez výzbroje. S obsazením Rakouska na jaře roku 1938 však již musely jít obavy o ekonomiku stranou.

⁴⁵ Výzbrojní program byl programem materiálního zajištění československé armády, který kromě stanovení priorit ve výzbroji a vybavení armády zadával i přesný časový harmonogram jednotlivých dodávek.

⁴⁶ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 29

⁴⁷ Tamtéž, str.30

3 Zbrojní průmysl meziválečného Československa

„Zdědili jsme po starém mocnářství značnou část průmyslu, nikoli však průmyslu přizpůsobeného pro eventuelní naši válečnou obranu. Jest buď nevýhodně polohově umístěn, nebo chybějí mu nezbytné výchozí látky, jichž výroba zůstala v zemích ostatních.“⁴⁸

3.1 Zbrojní průmysl v počátcích československého státu

První světová válka významně ovlivnila český a slovenský průmysl, který byl podřízen válečným účelům. Zbrojní konjunktura vedla k růstu počtu zaměstnanců a výroby především v kovoprůmyslu a hornictví a na našem území zbyla také většina zbrojovek rakouské monarchie. Po skončení první světové války byla průmyslová výroba v Československu asi o 50% pod úrovní roku 1913 a předválečné úrovně se podařilo dosáhnout až roku 1924. Avšak již v roce 1929 překročilo Československo v tempu rozvoje evropský průměr. V průběhu dvacátých let dosáhla Československá republika primátu jako nejvíce průmyslový stát střední a jihovýchodní Evropy.

V těžkém průmyslu se vysoce zvýšil podíl nových odvětví jako automobilový a chemický průmysl, výroba letadel a moderní zbrojní výroba. Ke vzniku těchto odvětví přispěla především druhá technická revoluce, která přinesla zdokonalení strojního vybavení a zavádění nových postupů, změny v dopravě, rozvoj komunikačních prostředků a nové možnosti využívání energie. Důsledky těchto změn byly nedožité a vedly k rapidnímu zvyšování objemu a kvality produkce.

Zbrojní výroba v období po vzniku Československé republiky byla charakteristická svou nesourodostí a špatným plánováním, díky němuž jsme některých

⁴⁸ KLOUD J.: Průmysl a vojenství, in: Ročenka Československé republiky 1929, Praha, 1929 str.74

zbraní vyráběli nadbytek (zvláště co se týká dělostřeleckého materiálu) a jiných byl naopak naprostý nedostatek (především pěchotních zbraní, leteckého materiálu, vojenských motorových vozidel a výbušnin). Změna nastala až s prosazením národního programu na vyzbrojování československé armády. Přesto podíl státu na zbrojním průmyslu byl jen velmi malý.

Československé zbrojovky po konci první světové války musely nahradit svou čistě válečnou výrobu z části výrobou mírovou, pokud chtěly obstát v době, která přála spíše myšlenkám odzbrojování. Škodovy závody tak stejně jako ČKD započaly s výrobou lokomotiv a stranou nezůstával ani průmysl automobilový. Na druhé straně však tato doba přála zakládání nových specializovaných zbrojních podniků, které byly, dalo by se říct, šité na míru potřebám československé armády. Nové závody tak vznikaly ve Strakonících, Semtíně, Brně a také Praze. Menší firmy sloužily především jako specializovaní výrobci a subdodavatelé pro velké zbrojní kolosy. Nově zakládané podniky mohly využívat výhod, které jim garantovala vláda, jako bylo např. částečné nebo úplné omezení cla na dovážené zbrojní vybavení (garantováno zákonem o celní sazbě).⁴⁹

Tyto firmy byly převážně v soukromém vlastnictví a často se soustřeďovaly do mohutných koncernů. Docházelo-li k zakládání státních zbrojních podniků pak proto, aby si československá armáda zajistila dodávky v době míru za adekvátní ceny a zároveň se připravila na možnost hromadné výroby v případě válečného konfliktu. Nejvýznamnější státní firmou se stala Československá zbrojovka Brno, ovšem zanedlouho ji statut státního podniku začínal brzdit především v exportu do zahraničí. Státní podniky v této době nesměly totiž samostatně obchodovat, podávat nabídky a jednat se svými zahraničními partnery. Proto byla zbrojovka v roce 1924 přeměněna na akciovou společnost, kde měl stát majoritní podíl (77%). Zbrojovka tak ztratila statut státního podniku a MNO si i do budoucna zajistilo částečnou kontrolu nad výrobním programem firmy. Mezi další podniky založené jako čistě státní pak patřila Vojenská

⁴⁹ Usnesení Poslanecké sněmovny o vládním návrhu zákona o doplnění článku XI. zákona o celní sazbě z 13. února 1906, Senát národního shromáždění R. Č. r. 1921, dostupný na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0949_00.htm

továrna na letadla, Vojenské dřevařské podniky a Tiskárny MNO. Pouze tyto tři si zachovaly statut státního podniku až do konce první republiky a následující tabulka ukazuje jejich hospodářské výsledky, které nebyly nikterak valné:

Tabulka 3.1

Hospodářské výsledky státních zbrojních podniků v letech 1927 - 1937 (v tis.Kč)

Podnik	Rok										
	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Letov	250	407	183	203	153	229	47	2	14	86	88
V. dřevařské podniky	295	9 998	13 330	5 434	-6 163	-9 946	-7 961	-5 817	-6 666	-5 560	8 054
Tiskárny MNO	180	468	101	78	8	0	84	148	221	295	261

50

K otázce státního vlastnictví zbrojních podniků se vyjádřil generál Čížek následovně: „*Postátnění zbrojního průmyslu může být eventuálně výhodným jenom přechodně, v době konjunktury, ježto hrozí nebezpečí, že zůstanou postátněné podniky trvalým břemenem státu, když kritická doba pomine.*“⁵¹ Dalšími úskalími, které tato forma vlastnictví podniků přináší, jsou omezení podnikatelských a investičních činností těchto firem.

3.2 Spojení českého zbrojního průmyslu a MNO

Ke zbrojení v této době se vyjadřoval armádní generál Ludvík Krejčí: „*Opatřování výzbroje a výstroje nečinilo v míru potíží. Sledovali jsme myšlenku, abychom byli pokud možno soběstační. Náš zbrojní průmysl byl na světové úrovni. Měli jsme skvělé odborníky a kádry dělnictva byly na vysoké odborné výši. Velké podniky*

⁵⁰ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 74

⁵¹ Zbrojní průmysl – úvahy o cenotvorném zásahu státu, Archiv Ministerstva zahraničních věcí, karton 1151

však byly vystaveny nebezpečí účinného bombardování. Proto jsme přikročili k rozptylování průmyslových zařízení, i když s potížemi rázu technického a personálního. Podniků a výrobců výstroje bylo dostatek.“⁵²

Orientace na domácí výrobu zbraní československých konstrukcí přinášela výhodu především v tom, že v případě války měla ČSR vlastní a nezávislý zbrojní průmysl, který přinesl navíc možnost uplatnění pro mnoho nových zaměstnanců. Další ekonomické výhody lze vypočítat například v prodejní ceně domácích výrobků, která může být často výrazně nižší než při dovozu ze zahraničí, ve velkých úsporách při zkouškách a ověřování zbrojního materiálu, servisu výzbrojních systémů, dodávkách náhradních dílů, modernizaci techniky atd.

3.3 Zadávání vojenských zakázek

Zadávání vojenských zakázek bylo upraveno Zadávacím řádem, nařízením vlády 667/1920 Sb. z. a n. MNO používalo veřejnou soutěž, omezenou soutěž (přímé oslovení nejméně tří uchazečů používané v případech, kdy nebylo z vojenské hlediska možné vyhlásit veřejnou soutěž) a tak zvané zadání z volné ruky (přímá výzva jedinému uchazeči při navyšování stávajících objednávek). Často však nevyhrála nejlevnější nabídka. MNO zohledňovalo také spolehlivost a strategickou pozici zbrojního podniku či ekonomickou situaci soutěžících podniků.

Na MNO byl v tomto ohledu také vyvíjen silný tlak ze strany některých poslanců a senátorů. V interpelaci senátora Jelínka například stojí: *„Toho nemohou podepsaní opomenouti, aniž by blíže neposvítili na poměry při zadávání vojenských dodávek maloživnostnictvu. Maloživnostnictvo beze vší pochyby zasluhuje při tomto zadávání přednost, poněvadž tím četní majitelé živností a malí mistři pro sebe a pro své příslušníky nalézají výdělek a obživu. ... Nutno tudíž co nejdůrazněji varovati před*

⁵² Dostupné na: <http://www.fronta.cz/armadni-general-ludvik-krejci-o-situaci-v-zari-1938>

zadáváním takovýchto objednávek do ciziny, ježto z důvodů jak státně finančních, hospodářských a také i sociálních jest naléhavě nutno domácí výrobu zaměstnávatí.“⁵³

V odpovědi ministrů národní obrany, obchodu a financí na tuto interpelaci se dočítáme: „*Předměty výstroje a výzbroji pro čs. brannou moc obstarávají se zásadně v tuzemsku, pokud se ovšem žádané předměty na teritoriu čs. republiky vyrábí, bez ohledu na to, že tytéž předměty se nabízí často z ciziny za podmínek zvláště výhodných, často o 30-50% levněji než na trhu domácím. Vojenská správa ve vlastním zájmu jest si vědoma důležitosti rozvinutého domácího průmyslu a živnosti, a proto kryje veškerou svoji potřebu v tuzemsku a jenom v krajních případech, kdy není možno obstarati žádané předměty vojenské potřeby u domácích výrobců, objednává tyto v cizině. Počet těchto objednávek jest však tak nepatrný, že nepadá v úvahu. ...Pro zadání jest rozhodujícím činitelem výhodnost té které nabídky, solidnost a schopnost dodavatele, a ne snad důvody národnostní. ...Pokud jde o požadovanou revisi cen zadávacích, dlužno poukázati na to, že při dodávkách zadávaných veřejnou soutěží jest cena určena výsledkem soutěže.“⁵⁴*

3.4 Nejdůležitější zbrojní artikly a jejich producenti

Již v této době docházelo k vzájemné dělbě práce mezi jednotlivými podniky – výroba armádních pistolí byla v roce 1923 převedena Zbrojovkou v Brně na Českou zbrojovku ve Strakonících, zatímco brněnská firma si ponechala výrobu pušek. Továrna ve Strakonících pak v roce 1925 rozběhla velkosériovou výrobu armádní pistole vz.24 a do roku 1938 dodala československé armádě na 188 200 kusů této zbraně.

⁵³ Interpelace senátora Jelínka a soudruhů na ministra národní obrany, ministra obchodu a ministra financí ve příčině zadávání vojenských dodávek, dostupné na:

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0663_00.htm

⁵⁴ Odpověď ministra Národní obrany ministra obchodu a ministra financí na interpelaci senátora Jelínka a soudruhů ve příčině zadávání vojenských dodávek, dostupné na:

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0908_00.htm

Na konci roku 1918 byla zahájena výroba obrněných vlaků a prvních obrněných automobilů. Na začátku 20. let tvořila produkce vojenské techniky více jak dvě třetiny československého automobilového průmyslu. Na této výrobě se podílely především Škodovy závody (dělostřelecké tahače U a Z vz. 20), automobilka Praga nebo kopřivnická Tatra (vozy Tatra T – 24 a T – 25 vz.29)⁵⁵. Pražská firma ČKD měla na starosti především výrobu tankové techniky (tančík vz. 33 a velmi úspěšný lehký tank Praga P-II).⁵⁶

Po první světové válce se také jako předpoklad válečného úspěchu objevila nutnost oslabovat ekonomiku protivníka. K tomu sloužila nejen hospodářská blokáda, ale také letecké bombardování. Československé letectvo v počátku vzniku nového státu tvořilo téměř z polovin dar Francie z roku 1919 ve formě 115 letadel různých typů. Ale během jednoho desetiletí, do roku 1928, stoupl počet strojů československé výroby v naší armádě na plných 95%. Mezi nejvýznamnější výrobce letecké techniky u nás patřila továrna Aero, Avia, Letov a pražská Waltrovka, která se spolu s firmou Českomoravská-Kolben-Daněk a Škodovými závody zabývala především výrobou leteckých motorů a na tomto poli dosahovaly mezinárodních úspěchů.

V otázce přezbrojování československé armády, ke kterému docházelo prakticky hned od počátku dvacátých let, byly pěchotní zbraně prioritou, neboť znamenaly největší finanční zátěž díky množství, které bylo potřeba obstarat. Po celou tuto dobu byly mohutně zaváděny kulometry a nově také automatické zbraně. Roku 1922 byla definitivně zavedena pro potřeby československé armády puška Mauser ráže 7,92 mm a roku 1924 lehký kulomet ZB vz.26. Armádní pušky se vyráběly v Brně (výrobní kapacita 800 pušek denně) a Povážské Bystrici (výrobní kapacita 400 pušek denně). Kulometry se vyráběly také v Brně (s výrobní kapacitou 1 800 ks měsíčně v roce 1938).⁵⁷

⁵⁵ POKORNÁ A. - HOFMAN P. – STEHLÍK E.: Československá armáda v letech 1918-1938, Praha: Federální ministerstvo obrany – správa sociálního řízení v redakci IMPULS, 1991, str. 38

⁵⁶ Tamtéž, str. 39

⁵⁷ DOLÍNEK V. – KARLICKÝ V. – VÁCHA P. a kol.: České zbraně a střelivo, Praha: Radix, 1995, str. 45-46

Velmi důležitými ve výzbroji pro pěchotu byly ruční granáty. V předvečer druhé světové války byla československá armáda zásobena exempláři vz. 21, na jejichž výrobě se podílela Janečkova zbrojovka v Praze, a exempláři vz. 34 ze Škodových závodů v Plzni. Potřebné tovary pro výrobu těchto zbraní dodávala výhradně firma Sellier & Bellot. Dále se touto výrobou od roku 1936 zabývaly firmy Kyšer a spol. v Bojkovicích a Ing. Velinský v Jablůnce nad Bečvou.

V letech 1926 až 1933 dochází k mohutným vlnám racionalizace výroby (Škodovy závody společně s firmou Baťa byly první v republice, které tyto nové postupy zavedly). Mimo jiné také tento racionalizační postup znamenal zvýšení konkurenceschopnosti československých zbrojovek na zahraničních trzích.

V roce 1935 se pět hlavních podniků (Škodovy závody, Zbrojovka Brno, Zbrojovka Strakonice, Sellier a Bellot, Nábojkárna Rokycany) podílelo na celkovém čistém zisku kovodělného průmyslu ČSR 76,4 %. Ráda bych zde citovala pana A. Dobrého, který uvádí, že: „Československý průmysl dosáhl v porovnání s rokem 1913 (= 100) nejvyšší výroby mezi válkami v roce 1928 s indexem 140, strojírenství v roce 1929 s indexem 172, kdežto zbrojní výroba dosáhla v roce 1938 indexové výše 304.“⁵⁸

Výrobní kapacity československého zbrojního průmyslu v situaci těsně před válkou byly schopné zaručit válečné potřeby domácí armády a zároveň i export. Z důvodů závislosti na dovozu některých materiálů nutných pro válečnou výrobu, která by za války představovala významné problémy pro její plynulost, byly firmy povinny skladovat zásoby postačující nejméně na jeden rok.

⁵⁸ Obrazy z českých dějin 1914 – 2004, multimediální učební pomůcka pro učitele dějepisu, Svaz důstojníků a praporčíků AČR

3.5 Jednotlivé zbrojní podniky

3.5.1 Podniky zabývající se výrobou výbušnin a chemickou výrobou

Explosia a Synthesia, dva sesterské podniky vystavěné v Semtíně u Pardubic, se zabývaly výrobou černého prachu, průmyslových trhavin, bezdýmných prachů, tritolu a anorganických surovin nezbytných pro výrobu výbušnin. Všechny tyto materiály nacházely širokého uplatnění především pro ženijní vojsko československé armády. Dne 23. prosince 1920 byl ministrem financí udělen předchůdkyni obou těchto firem, České akciové továrně na látky výbušné, výrobní monopol na produkci osmi nejdůležitějších druhů výbušnin s výhradním právem na 30 let.

S oběma těmito firmami byl kapitálově spjat také další velmi důležitý podnik zabývající se chemickou výrobou, a to Dynamit-Nobel v Bratislavě. Nevýhodou této továrny, která se specializovala na produkci nitrotoluenu a bezdýmného prachu pro výrobu bezpečnostních trhavin, byla především její poloha v dosahu hranic s Maďarskem. Postupně zde tedy z tohoto důvodu začala převládat mírová výroba a firma se mohutně věnovala zahraničnímu obchodu především s Rumunskem, Jugoslávií či Švýcarskem.

Třetí významnou firmou v tomto oboru byl podnik Ing. Jaroslav Velínský, chemicko-pyrotechnická továrna Jablůnka nad Bečvou s filiálkou v Zámčích u Prahy. Zde byla vyráběna shazovací letecká munice, ruční a útočné granáty, pistolové rakety, pochodně a dýmovnice. Jen v roce 1937 obdržela od MNO objednávku na 3 000 000 granátů⁵⁹, o rok později následovala zakázka na dalších 900 000 granátů vz.38 při ceně 30,38 Kč za kus.⁶⁰

Mezi další významnější podniky zabývající se chemickou výrobou patřila B. Hájek pyrotechnická továrna ve Zdíbech u Prahy, která pro československou armádu dodávala signální rakety používané v systému pohraničního opevnění, Eruptiva, prodejna pyrotechnických výrobků v Praze, která mimo jiné dodávala své výrobky také

⁵⁹ Dostupné na: <http://web.nacr.cz/pomucky/data/217000010/1611/is/info.index.html>

⁶⁰ VONDROVSKÝ I.: Ruční granát vz.38, Dostupné na: <http://www.bunkry.cz/clanek.aspx?id=1197>

do Itálie, Solo, spojené československé akciové sirkárny Sušice, Československá továrna na výrobu dusíkatých látek v Mariánských Horách a Spolek pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem.

3.5.2 Podniky zabývající se výrobou letadel a letecké techniky

K předním výrobcům letecké techniky patřila firma Aero, založená v roce 1919, která si mezi konkurenčními podniky udržela své vedoucí postavení po celou dobu první republiky. Prvním československým leteckým prototypem bylo letadlo Aero A-1, jehož sériová výroba se mohla rozběhnout především díky objednavce MNO. Následovaly pak velmi úspěšný stíhací stroj Aero A-32, který byl dovážen také do Finska, bombardovací letouny Aero A-100 odprodané do Španělska, průzkumná letadla Aero A-304, kterých měla československá armáda těsně před okupací k dispozici 19 kusů, a pozorovací letoun Aero A- 11/12, kterého bylo dodáno armádě celkem 542 kusů.⁶¹

Dalším významným producentem v oblasti letectví byla firma Avia, založená v roce 1919 jako opravna a výrobní podnik, která na konci 20.let přešla do koncernu plzeňské Škodovky. Mezi nejúspěšnější modely této firmy patří stíhací dvouplošník Avia BH-21, jehož výrobní licence byla ve dvacátých letech prodána také do Belgie, a stíhací letadlo Avia B-534, kterého byly armádě doručeny čtyři série, tedy celkem 445 kusů, díky nimž se naše stíhací letectvo stalo nejsilnějším ve střední Evropě.⁶²

Třetím význačným dodavatelem vojenské letecké techniky byla Továrna na letadla Letov, založená Ministerstvem národní obrany v Letňanech u Prahy roku 1918. Původním úkolem tohoto podniku byla oprava strojů, které československá armáda získala po první světové válce. V průběhu dvacátých let byla zavedena také výroba letadel. Nejvýznamněji se v armádě prosadil bombardovací letoun Letov Š-328, kterého

⁶¹ ŠÁDA M. a kol., Umlčené zbraně, Praha, 1966, str.162

⁶² Tamtéž, str.162

se vyrobilo 412 kusů, a bombardovací stroj Letov Š-16 byl dodáván mimo jiné také pro Jugoslávii, Turecko a Lotyšsko.

Výrobou leteckých motorů se zabývaly především tři firmy - pražská Waltrovka, Českomoravská-Kolben-Daněk a Škodovy závody. Ve třicátých letech se k výrobě přidaly ještě firmy Praga, Beneš – Mráz, Zlínská letecká a Tatra. První motory vyráběné továrnou Walter byly podle německé licence BMW, brzy však byly nahrazeny produkcí výrobků vlastní konstrukce, z nichž nejpočetněji byl zastoupen motor Pegas III (mezi lety 1934 – 1938 vyrobeno 372 kusů), Gemma I (v letech 1933 – 1939 vyrobeno 274 exemplářů) a NZ-120 (mezi lety 1928 – 1931 vyrobeno 262 kusů).⁶³ Firma se také mohutně věnovala exportu a mezi její obchodní partnery patřily země jako Itálie, USA, Brazílie, Čína, severské a balkánské státy či Francie a Španělsko. „*Motory značky Walter byly licenčně vyráběny v dalších čtyřech státech, sériově byly zavedeny ve vojenském letectvu 13 států a používány byly v 21 státech světa.*“⁶⁴

3.5.3 Podniky zabývající se výrobou zbraní, střeliva a dělostřelecké techniky

Mezi jedny z nejvýznamnějších a nejmohutnějších zbrojních podniků patří bezesporu Českomoravská Kolben Daněk (ČKD), která vznikla roku 1927 postupným spojením tří menších firem - První českomoravské továrny na stroje (jejíž součástí byla také automobilka Praga), Elektrotechnické akciové společnosti Kolben a spol. a Akciové společnosti Strojírny – dříve Breitfeld - Daněk. Ve třicátých letech zde byla zavedena výroba tanků, vojenských tahačů, obrněných vozidel a motorů. Mezi nejúspěšnější vyráběné modely patřil tančík vz.33, kterého bylo dodáno v roce 1933 70 kusů československé armádě a dále lehký tank LT vz.34 a lehký tank P-II, kterých bylo začátkem třicátých let dodáno armádě ČSR po padesáti kusech od každého typu. ČKD

⁶³ Dostupné na: www.walterjinonice.cz

⁶⁴ Dostupné na: www.walterjinonice.cz

se velmi intenzivně věnovala exportu a mezi její hlavní obchodní partnery patřil Írán, Rumunsko, Švédsko, Etiopie, Peru, Litva či Švýcarsko.

K dalším pražským firmám zabývajících se zbrojní výrobou patřil podnik zbrojovka Ing. Františka Janečka, která se začala zabývat tímto druhem produkce hned po vzniku ČSR. Během dvacátých let získala zbrojovka zakázky od MNO na rekonstrukci zbraní pro použití střeliva běžně užívaného československou armádou (jednalo se především o těžký kulomet Schwarzlose). Dále se firma zabývala výrobou ručních granátů (granát vz.21 se stal standardním vybavením československé armády), vrhačů granátů a kulometů (např. těžkého kulometu vz.24 určeného pro lehká opevnění bylo na zakázku MNO vyrobeno 2 253 ks).⁶⁵ Co se týká zahraničního vývozu navázala firma spoluprací například s Tureckem či zeměmi jižní Ameriky a mezi lety 1933 – 1937 činil její vývoz 15 101 000 Kč.⁶⁶ Jméno Františka Janečka je spjaté také se značkou Jawa, pod kterou byly dodávány armádě k dokončení výbavy motoparku motocykly typu 250 Speciál.

Roku 1919 byla založena firma Jihočeská zbrojovka ve Strakonících a o tři léta později byla přejmenována na Českou zbrojovku. Zabývala se především výrobou pistolí, pušek a kulometů a vývojem automatických zbraní. Byl zde zkonstruován první československý samopal ráže 9mm, avšak kvůli nepřesnosti střeliva se tato zbraň nijak nerozšířila. Nejdůležitější zakázkou však byla bezesporu výroba armádní pistole vz.24, kterou používalo kromě armády také četnictvo. Pořizovací cena v prvním roce výroby (1926) činila 560 Kč a až do roku 1936, kdy cena za pořízení jednoho kusu klesla na 320 Kč, bylo vyrobeno přes 180 200 exemplářů.⁶⁷

⁶⁵ VANČURA J.: Z dějin Janečkovy zbrojovky, Praha: Práce, 1956, str. 21

⁶⁶ Tamtéž, str. 211

⁶⁷ Dostupné na: <http://www.palba.cz/viewtopic.php?t=3819>

3.5.3.1 Sellier & Bellot

Po vzniku Československé republiky zůstaly na našem území dvě továrny na výrobu pěchotního střeliva – Sellier & Bellot v Praze a pobočka Rothovy firmy v Bratislavě. Druhá jmenovaná však vzhledem k umístění v blízkosti maďarských hranic nebyla z hlediska zbrojních programů příliš perspektivní. Za to Sellier & Bellot, později pojmenovaná Továrna na zápalky a náboje, dokázala již na začátku dvacátých let vyprodukovat až 200 000 nábojů typu Mannlicher a 110 000 kusů střeliva do pistolí a revolverů denně.⁶⁸ Zpočátku bylo hlavním odběratelem podniku MNO, pro které také firma vyvíjela nové typy nábojů. Od roku 1923 byl do výzbroje československé armády zaveden náboj vz.23 a během prvního roku bylo pro tyto účely zhotoveno na 8 000 000 kusů.⁶⁹

Po stanovení potřeby 2 584 000 ks nábojů denně v případě války přistoupila firma roku 1924 na zvýšení svých kapacit. Během dvacátých let pak podnik obchodoval s Jugoslávií, kam byla vyexpedována dodávka 8mm nábojů Mannlicher v ceně 20 880 000 Kč, a do Polska bylo dodáno strojní zařízení v hodnotě 255 000 Kč.⁷⁰ Dále se o dodávkách střeliva jednalo s Albánií, Holandskem či Uruguají a nejvýznamnější dodávku představovala objednávka 7,92mm nábojů Mauser do Turecka (celkem 40 000 000 ks).⁷¹ Velmi významným exportním artiklem byly také akrylové rozbušky dodávané do Bulharska, Estonska, Finska, Maroka, Sýrie, Španělska a mnohých dalších zemí.

V roce 1926 představovaly objednávky MNO 2 300 000 zápalek, 1 500 000 nábojů do leteckých kulometů, 625 000 pistolových nábojů vz.22, 6 600 000 cvičných a 14 800 000 ostrých nábojů vz.23.⁷²

⁶⁸ HÝKEL J. – KARLICKÝ V.: Dějiny firmy Sellier & Bellot, Praha: Naše Vojsko, 2006, str. 145

⁶⁹ Tamtéž, str. 146

⁷⁰ Tamtéž, str. 150

⁷¹ Tamtéž, str. 155

⁷² Tamtéž, str. 153

Roku 1932 bylo rozhodnuto o přenesení výroby do Vlašimi, kde pak začala továrna fungovat o čtyři roky později. Export během let 1934-1938 stoupl ze 7 000 000 Kč na 53 000 000 Kč.⁷³ Nejvýznamnějším odběratelem se v tomto období stala Čína. Také objem objednávek uskutečněných Ministerstvem národní obrany stoupl mezi lety 1936-1938 z 248 320 000 ks různých druhů nábojů na 283 750 000 ks.⁷⁴

Mezi lety 1936 – 1938 byl celkový obrat firmy Sellier & Bellot 208 900 000 korun. Z toho na export připadalo celých 111 300 000 korun, tedy více jak polovina.⁷⁵

3.5.3.2 Československá zbrojovka Brno

Druhým největším zbrojním gigantem meziválečného Československa byla Československá zbrojovka v Brně. Již během dvacátých let se stala akciovou společností a její odhadovaná hodnota v roce 1919 činila 6 006 184,24 Kč.⁷⁶ V roce 1923 představoval akciový podíl státu na tomto podniku plných 75%, dalších 20% připadalo na Škodovy závody a zbylých 5% na drobné akcionáře.⁷⁷ Vzhledem k tomu, kdo byl majoritním akcionářem firmy, bylo zpočátku povinností podniku provádět veškeré opravy vojenského materiálu za cenu rovnou výrobním nákladům.

První velkou objednávkou od MNO byl kontrakt na 400 000 kusů granátů vzor Janeček z června roku 1919.⁷⁸ O dva roky později pak byla zavedena výroba armádní pušky soustavy Mauser a následovala objednávka MNO na 420 358 kusů této zbraně.⁷⁹ Roku 1925 byla uzavřena smlouva mezi Zbrojovkou a firmou Praga o přenechání

⁷³ HÝKEL J. – KARLICKÝ V.: Dějiny firmy Sellier & Bellot, Praha: Naše Vojsko, 2006, str. 146, str. 172

⁷⁴ Tamtéž, str. 173

⁷⁵ DOLÍNEK V. – KARLICKÝ V. – VÁCHA P. a kol.: České zbraně a střelivo, Praha: Radix, 1995, str. 64

⁷⁶ FRANĚK O.: Dějiny koncernu brněnské Zbrojovky, díl první 1918-1939, Brno: BLOK, 1969, str.18

⁷⁷ Tamtéž, str.25

⁷⁸ Tamtéž, str.36

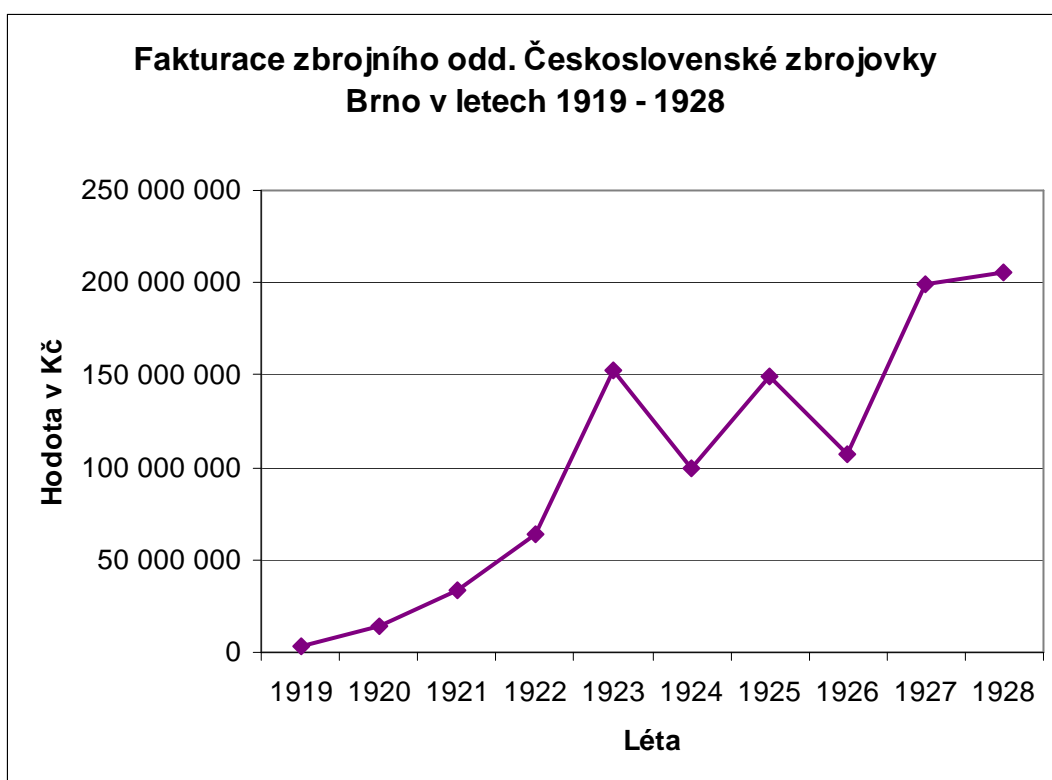
⁷⁹ Tamtéž, str. 39

výroby kulometu vz.26 brněnskému podniku. Po objednávce na 2 000 kusů pro MNO následoval roku 1929 kontrakt na 5 000 ks pro Jugoslávii, 1 300 ks pro Litvu, 60 ks pro Kolumbii a 1 000 ks pro Čínu. Celkem tak bylo ze závodu vyexpedováno 120 000 těchto zbraní v různých variantách.⁸⁰

„Celkem vyrobila Zbrojovka v letech 1922–1930 710 000 nových pušek vzor 24 a 24 000 lehkých kulometů vzor ZB 26 v celkové hodnotě 1 175 708, 870 Kč. Z toho dodala Ministerstvu národní obrany zbraně v celkové hodnotě za 765 455,391 Kč a do zahraničí prodala za 408 253,479 Kč. Vyjádřeno v procentech je to 65,3% pro MNO a 34,7% pro export. Nad to vývozem získala přes 400 mil. Kč ve zlatě nebo valutách.“⁸¹

Následující graf představuje vývoj fakturace zbrojní části podniku v letech 1919 až 1928.⁸²

Graf 3.5.3.2a

⁸⁰ FRANĚK O.: Dějiny koncernu brněnské Zbrojovky, díl první 1918-1939, Brno: BLOK, 1969, str.58

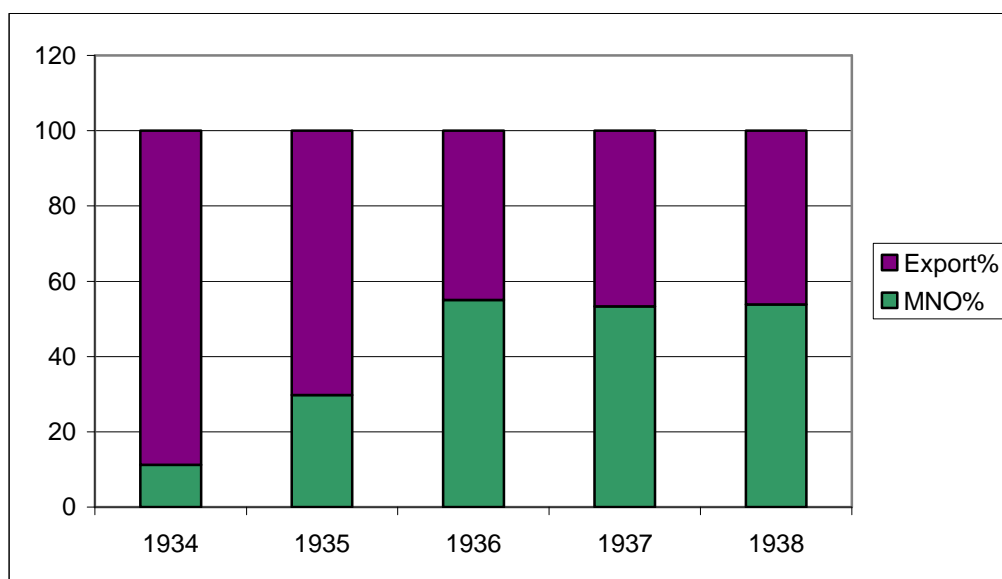
⁸¹ Tamtéž, str. 63

⁸² Tamtéž, str. 76

Roku 1934 připadla fúzí podniku bratislavská munička, která tak firmě přinesla nové zisky. „Zbrojovka odhadovala celkovou fakturaci v roce 1934 na 255 mil Kč, z tohoto 210 mil Kč pro export, ve skutečnosti však dosáhla fakturace 250 mil Kč pro export a pouze 5 mil Kč pro MNO a 35 mil Kč v mírové výrobě. Celkem tedy 290 mil Kč. Lépe byla Zbrojovka zaměstnána zakázkami MNO v muničce, kde dosáhla fakturace munice pro MNO 35 mil Kč, pro export 25 mil Kč a fakturace ostatní výroby 27 mil Kč. Úhrnem tedy činila fakturace Zbrojovky roku 1934 ve všech třech závodech 380 mil Kč, z toho 275 mil Kč pro export, převážně ve zbraňové výrobě.“⁸³

Následující graf představuje poměr zbrojních dodávek uskutečňovaných podnikem pro Ministerstvo národní obrany a pro zahraniční partnery. Je zde patrný postupný nárůst objednávek pro zajištění výzbroje domácí armády, spojený s probíhající modernizací a zvláště pak horečným zbrojením v posledních dvou předválečných letech.

Graf 3.5.3.2b

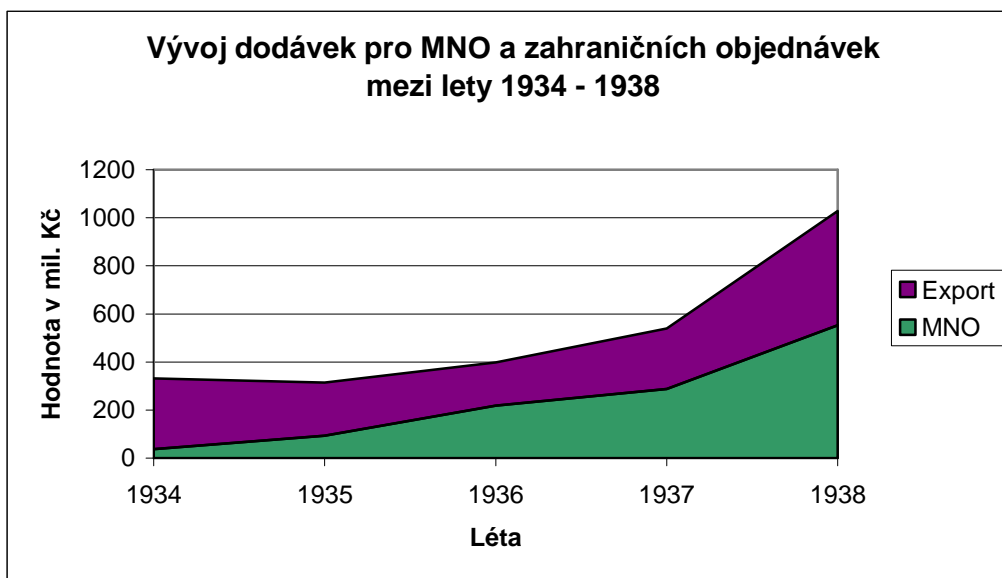

⁸³ FRANĚK O.: Dějiny koncernu brněnské Zbrojovky, díl první 1918-1939, Brno: BLOK, 1969, str. 235

⁸⁴ Tamtéž, str.249

Druhý graf pak představuje souhrn veškerých objednávek zbrojního oddělení v období 1934 až 1938, opět rozdělený na objednávky pro export a pro MNO.

Graf 3.5.3.2c

85

Mezi lety 1920-1938 Zbrojovka vyrobila 1 628 462 pušek, opravila 205 467 pušek, vyrobila 121 521 lehkých kulometů, 7 788 těžkých kulometů, 20 000 pistolí a 4 357 různých opevňovacích zařízení.⁸⁶

Z brněnské Zbrojovky se vyvážela celá řada typů zbraní. Mezi ty úspěšnější můžeme zařadit lehké kulometry ZB 30 a ZB 30 J, vyvážené do Rumunska a Jugoslávie, výrobní licence ke kulometu ZGB 33 byla v roce 1935 prodána do Anglie a tamtéž byly prodány licence také ke kulometu ZB 53 a na velkorážový kulomet ZB 60 15 mm.

⁸⁵ FRANĚK O.: Dějiny koncernu brněnské Zbrojovky, díl první 1918-1939, Brno: BLOK, 1969, str. 249

⁸⁶ Tamtéž, str. 247

3.5.3.3 Škodovy závody v Plzni

Vůbec největším zbrojařským podnikem meziválečného Československa byly Škodovy závody v Plzni. Ty představovaly v období první světové války největší zbrojovku monarchie. Po jejím skončení bylo tedy potřeba ohromné výrobní kapacity přeměnit zčásti na výrobu mírovou a poohlédnout se také po případných zahraničních odbytištích. To se povedlo již z kraje roku 1919, kdy byla od Polska uskutečněna objednávka dělostřeleckého materiálu v hodnotě 200 milionů Kč.⁸⁷ K úplnému upuštění od zbrojní výroby tedy nikdy nedošlo, neboť také zástupci MNO si plně uvědomovali, jak potřebný je tento podnik pro nově se rodící republiku. Státní zakázky u ŠZ do roku 1919 dosáhly výše 362,237 milionů.⁸⁸

Tabulka 3.5.3.3a

Podíl, který představovala zbrojní výroba ve fakturaci Škodových závodů mezi lety 1919 - 1923

Rok	1919	1920	1921	1922	1923
Podíl v %	71	46,5	22,2	15,9	43,6

89

Ve 20. letech začalo docházet k rozsáhlé modernizaci zbrojní výroby, což společně s tím, že výrobky zahraničních firem zejména dohodových mocností zdaleka nedosahovaly takových kvalit, mělo přinést velké exportní šance. Od roku 1921 zahájil podnik vývoj nových zbraní, což přilákalo kupce z Řecka, Francie, Švédska, Rumunska a Indie.

⁸⁷ KARLICKÝ V. a kol.: Svět okřídleného šípů, Koncern Škoda Plzeň 1918-1945, Plzeň: Škoda a.s., 1999, str. 31

⁸⁸ Tamtéž, str. 33

⁸⁹ Tamtéž, str. 53

Až do počátku 30. let se Škodovy závody přeměňovaly ve strojírenského giganta, který v Československu neměl obdoby, a jejich obchodní obrat vzrostl mezi lety 1926-1929 o 123% a počínaje rokem 1928 přesahoval 1 miliardu Kč. Rok 1929 skončil pak ziskem 60 milionů Kč.⁹⁰ V této době firma také začala expandovat na zahraniční trhy a to nejen co se týká vývozu svých výrobků, jejichž největším odběratelem se stala Jugoslávie (do roku 1930 objednala zbrojní výrobky v hodnotě 1 489 552 714 Kč, což představovalo hodnotově 72% veškerého zbrojního exportu ŠZ z let 1918-1930).⁹¹ Docházelo k výstavbě dceřiných závodů nejen v Polsku, Rumunsku a Jugoslávii, ale také v zemích Jižní Ameriky, v jižní Africe či na území Afghánistánu.

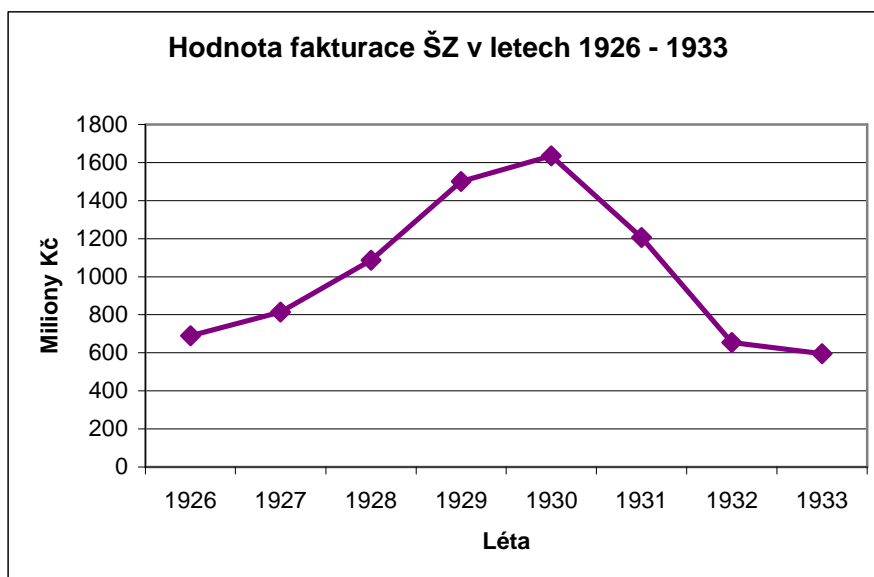
S příchodem hospodářské krize dolehla na Škodovy závody nutnost obrátit se se svými zahraničními nabídkami na státy, které ještě disponovaly volnými valutami, tedy především na státy Blízkého východu a Jižní Ameriky, což se povedlo především co se týká objednávek Íránu, které do roku 1932 tvořily 14,25% veškerých zakázek.⁹² Od roku 1932 zahájila firma dovoz horských děl do Kolumbie, která se tak stala jejich největším odběratelem na americkém kontinentu, a Škodovka zde měla v oboru dělostřelecké výzbroje monopolní postavení. Následující graf ilustruje vývoj hodnot fakturace Škodových závodů mezi lety 1926-1933. Je zde patrné, že krize postihla Škodovy závody velmi významným způsobem a mezi lety 1930-1933 došlo k propadu fakturace o částku 1 040 milionů Kč.

⁹⁰ KARLICKÝ V. a kol.: Svět okřídleného šípů, Koncern Škoda Plzeň 1918-1945, Plzeň: Škoda a.s., 1999, str. 90

⁹¹ Tamtéž, str. 95

⁹² Tamtéž, str. 142

Graf 3.5.3.3a

93

Hospodářská krize však s sebou přinesla také těžkosti ve formě neschopnosti placení zahraničních partnerů za již objednané produkty zbrojařského koncernu a to především ze strany největších odběratelů, Jugoslávie a Rumunska. U druhého jmenovaného přinesl vývoj hospodářských událostí pokles objednávek výrobků zbrojního průmyslu o 1 071,2 milionů Kč.⁹⁴ K poklesu objednávek však docházelo také u ostatních odběratelů: Turecko – pokles v roce 1930 o necelých 65%, Polsko - pokles do roku 1932 o 35% a SSSR - pokles do roku 1932 o více než 63% .⁹⁵

Výrazné ekonomické oživení koncernu přinesla až zbrojní konjunktura, která se začala projevovat již roku 1934. Meziročně stoupla veškerá fakturace závodů o 24%. Vysoce začal stoupat také podíl fakturace pro MNO (jak ukazuje následující graf), které

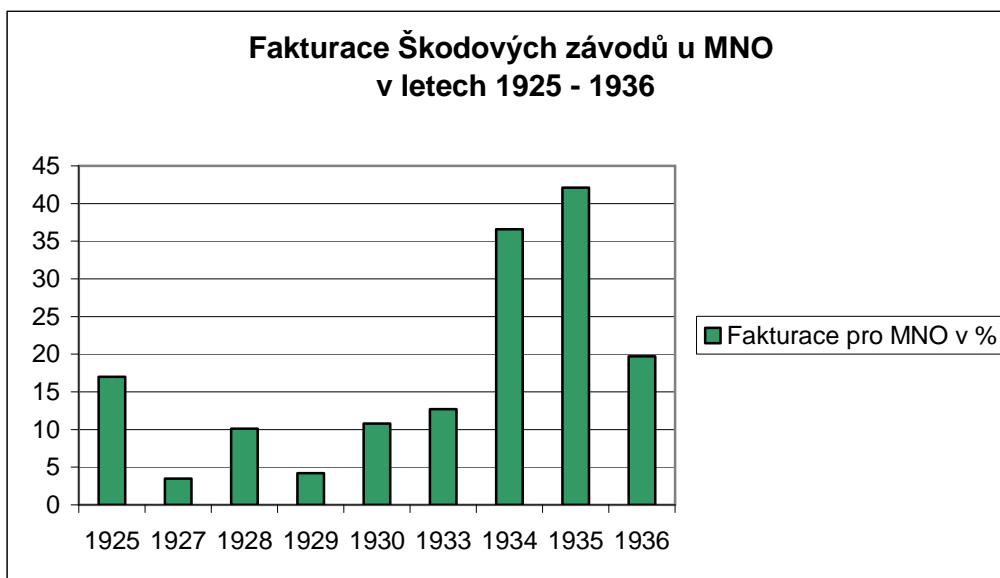
⁹³ KARLICKÝ V. a kol.: Svět okřídleného šípů, Koncern Škoda Plzeň 1918-1945, Plzeň: Škoda a.s., 1999, str. 98 a str. 113

⁹⁴ Tamtéž, str. 141

⁹⁵ Zdrojem vlastní výpočty

v tomto období zadalo podniku značnou zakázku na výrobu dělostřeleckého materiálu a také kovových prvků pro potřeby pohraničního opevnění.⁹⁶

Graf 3.5.3.3b

97

Roku 1935 se závodů také povedlo obnovit hospodářské kontakty s Rumunskem a Jugoslávií (jejich objednávky dosáhly tento rok částky 445 000 000 Kč)⁹⁸ a suma exportních zakázek tak získala převahu nad domácími a to v poměru 52,2 : 47,8. Již o rok později firma vykazovala čistý zisk kolem 45 milionů Kč, na němž se významnou měrou podílely právě exportní smlouvy zbrojního oddělení. Zároveň však v tomto období začaly sílit snahy německého zbrojního průmyslu o expanzi do zemí Malé dohody, což mohlo vážně ohrozit vývoz závodů. Podnik tedy přistoupil na žádosti dohodových států o pomoc s budováním domácího zbrojního průmyslu, na které do té doby nechtěl přistoupit z velmi prostého důvodu, neboť by státy již neměly potřebu

⁹⁶ Objem těchto zakázek zadaných Škodovým závodům činil 26,6% celkového objemu zakázek na pancéřové konstrukce pro opevnění.

⁹⁷ KARLICKÝ V. a kol.: Svět okřídleného šípku, Koncern Škoda Plzeň 1918-1945, Plzeň: Škoda a.s., 1999, str. 98

⁹⁸ Tamtéž, str. 203

dovozu zbrojního arzenálu z Československa. V Jugoslávii se podílel například na výstavbě železáren v Zenici.

Mezi lety 1936-1938 docházelo k velmi prudkému nárůstu počtu zakázek zbrojního oddělení Škodových závodů. Zatímco v roce 1936 tyto objednávky tvořily zhruba 51% celkových zakázek podniku, o rok později to bylo již 63% a v roce 1938 dokonce plných 69%.⁹⁹ Uvědomíme-li si, že do koncernu patřila mimo jiné prosperující automobilka, rozsáhlá výroba lokomotiv, že firma měla jistý podíl na letecké výrobě a v neposlední řadě na výrobě spotřebního zboží apod. jsou tato čísla úctyhodná. Významně v tomto období stoupl obrat z prodeje děl (o 270%) a speciálních vojenských vozidel (v této položce dokonce o 560%).¹⁰⁰

Do roku 1938 zaznamenaly Škodovy závody vysoké dlužné částky za objednávky z malodohodových států, jejichž splatnost běžela často až do roku 1960. Pohledávky za Jugoslávií byly vyčísleny na 998 milionů a pohledávky za Rumunskem ve výši 923 milionů. Sečteno i se závazky ostatních zahraničních odběratelů činila suma pohledávek Škodových závodů k roku 1938 kolem 2,5 miliardy Kč.¹⁰¹ Není se proto co divit, že podnik v době těsně před vypuknutím války odmítal požadavky MNO na přijetí dalších objednávek s víceletou splatností.

⁹⁹ KARLICKÝ V. a kol.: Svět okřídleného šípu, Koncern Škoda Plzeň 1918-1945, Plzeň: Škoda a.s., 1999, str. 227

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 241

¹⁰¹ Tamtéž, str. 249

Přehled fakturace a objednávek zbrojního oddělení Škodových závodů v letech 1936 - 1938

	Celkový obrat ŠZ (mil.Kč)	Obrat zbrojního oddělení		Podíl objednávek zbroj. odd.	
		v mil. Kč	v %	tuzemsko	vývoz
1936	1 218,90	621,60	51,0	39,30	60,70
1937	1 711,40	1 108,10	64,7	43,75	56,25
1938	1 977,10	1 302,40	65,9	47,70	52,30

102

Situace v předvečer druhé světové války byla pro zbrojařský průmysl obecně a zvláště pak pro Škodovy závody velmi příhodná. Mezi lety 1936 a 1937 došlo meziročně ke zvýšení obratu zbrojního oddělení téměř o polovinu. A ačkoliv můžeme pozorovat od roku 1936 pokles exportu zbrojařských výrobků, až do poslední chvíle před mobilizací a uzavřením hranic v polovině roku 1938 vykazoval hodnot přes polovinu veškeré zbrojní produkce závodů.

3.5.4 Ostatní firmy podílející se na zbrojní výrobě

Z dalších podniků, zabývajících se výrobou vojenského materiálu, bych ještě ráda zmínila nábojkárnu v Rokycanech, firmu Jaroslav Havlíček, výroba plynových masek z Prahy, podnik Jan Anders, továrna na zápalnice v Chrástu u Plzně, a společnost Eckhard a spol., továrna plynových masek, Chotěboř, pancéřové plechy dodávaly hutě Poldi Kladno a Vítkovice, výrobou radiotechniky se zabývaly Vojenské telegrafní dílny Praha, na výrobu vojenských přileb se specializovaly podniky Brněnská továrna, na smaltové a kovové zboží Bratří Gottliebové a Brauchbar Brno, které dodávaly mimo jiné do Japonska.

¹⁰² Zdrojem vlastní výpočty

4 Zbrojní export

„Hospodářský význam zbrojního exportu, placeného z valné části devisami, jest zcela mimořádný pro celé státní devisové hospodářství, jako platidla pro nákup nezbytných zahraničních surovin, které takto opatřujeme pro svoji výrobu vlastní prací.“¹⁰³

Situaci v exportu těsně po vzniku nové republiky nejlépe vyjadřuje Zdenko Fafl: *„Výroba trpěla vázaností, zděděnou z doby války, a neustáleností poměrů hospodářských i sociálních. Pokles měny byl sice dočasným podněcovatelem vývozu, výhody jeho však byly jen zdánlivé a přechodné. Mezinárodní obchod byl vázán dovozními i vývozními zákazy a devisovými předpisy na všech stranách.*

První československé obchodní smlouvy byly smlouvy většinou kompenzační, jak to odpovídalo poměrům v první době po válce. Jimi se zajišťovala vzájemná výměna nebo vzájemné povolení dovozu a vývozu určitého zboží v určitých kvantech. Tyto smlouvy byly uzavřeny hlavně s nejbližšími státy, Rakouskem, Maďarskem, Polskem, Jugoslávií, Rumunskem, Bulharskem a Itálií. První normální obchodní smlouvy byly uzavřeny s Jugoslávií 9. září 1919.“¹⁰⁴

Zahraniční obchod se stal po vzniku samostatného Československa jednou z nejpálčivějších otázek hospodářské politiky. Hrál velmi důležitou roli při poválečné hospodářské obnově, kdy bylo nutné dovážet textilie, kovy, ropu a ropné produkty a chemikálie, potřebné k obnovení průmyslové prosperity. Z počátku neměl československý průmysl, až na drobné výjimky, téměř žádné přímé zahraniční kontakty. Kromě roku 1919 vykazovala Československá republika aktivní obchodní

¹⁰³ Návrh postupu při propagaci a sledování obchodů zbrojního materiálu a letadel v cizině, Státní oblastní archiv Plzeň – Podnikový archiv Škoda Plzeň, Fond: Karlický 118 2323

¹⁰⁴ FAFL Z.: Československá obchodní politika, in: Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1935 – 1936

bilanci, tedy vývoz převyšoval dovoz. Aktivní saldo se tak stalo zdrojem k vyrovnaní zahraničních dluhů.

V prvních letech své existence ČSR prováděla velmi důsledně ochranářskou politiku založenou na velmi přísné regulaci vývozu a dovozu veškerého zboží a surovin. V březnu roku 1919 vznikly tak zvané vývozní a dovozní syndikáty, které měly zabránit vzájemné konkurenci československých podniků na zahraničních trzích.

Vzhledem k poměrně malému vnitřnímu trhu měl vývoz československých výrobků velkou váhu a jeho hodnota až do třicátých let představovala 30% hrubého národního důchodu. Většina průmyslového zboží ale nebyla na zahraničních trzích schopná díky technickým parametrům a vysokým cenám v konkurenčním boji obstát. Až do roku 1929 neustále stoupal dovoz surovin, na němž byl závislý zejména hutní průmysl. Od roku 1924 tento vzestup činil přibližně 2,152 miliardy korun.

K výraznějšímu zbrojnímu exportu začalo docházet až koncem 20. let, poté kdy již byly splněny plány na vyzbrojení vlastní armády. Světový zahraniční obchod se v tomto období musel vyrovnávat s problémy, které přinášelo zvyšování cel, celkový růst domácí výroby v jednotlivých státech, pokles spotřeby a také potíže spojené s politickým vývojem. Zbrojní průmysl však tyto potíže nijak výrazně nezasáhly. Zpočátku se v exportu jednalo především o pěchotní a dělostřeleckou výzbroj, munici, výbušniny, později se pak přidaly letouny a tanky. Československé zbrojovky se zaměřovaly především na obchod se zeměmi Malé dohody, Rumunskem a Jugoslávií, dále pak se zeměmi Blízkého východu jako Afghánistánem, Tureckem a Íránem, s pobaltskými zeměmi a několik zakázek mířilo i do zemí Jižní Ameriky. Není proto náhodou, že Československo zaujímalo u obou malodohodových spojenců druhé nejvýznamnější místo, co se týká exportu obecně, a první místo v dovozu vojenského materiálu. Od roku 1927 se na československém zbrojním exportu významně podílela Čína, která dokonce pro Zbrojovku v Brně představovala po malodohodových státech druhého největšího obchodního partnera.

K roku 1935 měla ČSR s cizími státy 23 všeobecných obchodních smluv na základě nejvyšších výhod (například s Rakouskem byla tato dohoda podepsána již

v roce 1921). Vedle toho platí 12 celně tarifních smluv většího nebo menšího rozsahu, z nichž nedůležitější jsou ovšem obchodní smlouvy se sousedními a nejbližšími státy.

4.1 Vliv státního aparátu na vývoz zbrojních artiklů

Československý stát zbrojní export mezi válkami nijak výrazně neřídil. Vždy však byly sledovány zájmy zahraniční politiky a domácí armády. Každá zahraniční dodávka podléhala povolovacímu řízení a například dovoz, vývoz a průvoz předmětů monopolu výbušných látek byl vázán na zvláštní povolení Ministerstva financí.¹⁰⁵ Z exportu proto byly vyloučeny nepřátelské země jakými bylo Německo¹⁰⁶, Rakousko nebo Maďarsko. Ostřeji hlídány a často zamítány byly pouze snahy o vývoz zbraní určených výhradně pro československou armádu. Nutno podotknout, že export přinášel mnoho výhod i pro MNO, které tak svým zahraničním partnerům mohlo kalkulovat náklady na složité zkoušky a vývoj nových typů zbraní, a šetřit tak vlastní náklady. Co se týká prodeje zbraní, uplatňovaly se čistě ekonomické podmínky tržního hospodářství, kdy se jednotlivé zbrojovky snažily prodat své výrobky za co nejvýhodnějších podmínek.

Roku 1930 však bylo vydáno nařízení MNO o kontrole dovozu, vývozu a průvozu výzbrojního materiálu, které nemělo však za cíl obchod s těmito artikly nijak omezovat.¹⁰⁷ K zákazu exportu vojenského materiálu došlo až mobilizační vyhláškou MNO z roku 1936 (vydáno podle § 42 Zákona o obraně státu ze dne 13. května 1936

¹⁰⁵ Vyplývá ze zákona číslo 615/1920 Sbírky z. a n. o monopolu výbušných látek, dostupný na:

http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701?l=615/1920

¹⁰⁶ Dovoz zbraní do Německa byl přímo zakázán Mírovou smlouvou z Versailles, ve které doslova stálo: „Dovážeti do Německa zbraně, střelivo a válečný materiál jakéhokoli druhu jest výslovně zapověděno. ...Ježto je zakázáno užívatí dusivých, otravných a jedovatých plynů, jakož i všech takových kapalin, látek a prostředků, jest v Německu přísně zapovězeno je vyráběti a tam i dovážeti. ...Totéž platí o materiálu zvlášť určenému k výrobě, uchovávaní nebo používání jmenovaných výrobků nebo prostředků.“, Zákon 217/1921 Sb. z. a n., dostupný na: http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701?l=217/1921

¹⁰⁷ Čj. Hlavní štáb – 4.oddělení /etap./ 3122 dův. – hl.št. /4.odděl.1930, Věc: Kontrola dovozu, vývozu a průvozu výzbrojního materiálu, Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Karton 1151

č.131 Sb.z.a n.) . Zákaz se týkal veškerých zbraní, střeliva, motorových vozidel, letadel, motorů, surovin a výrobního materiálu, železných, cínových a měděných rud atd. Na tento zákaz pak dne 13. října 1938 reagovalo Ministerstvo obchodu a žádalo jeho zrušení, neboť „zákaz tento při strohém provádění může znamenati ztrátu důležitých zahraničních odbytišť a ztížení v získávání potřebných hodnotných devis“¹⁰⁸. Během roku 1938 však již nebyl prostor pro debaty mezi MNO a jednotlivými firmami, a tak došlo například k zabavení veškerých děl určených pro export ve Škodových závodech v Plzni apod.

4.2 Československo v mezinárodní konkurenci

Od roku 1921 se Československo neustále drželo v první desítce světových vývozců zbraní a munice. Dle údajů, poskytnutých Společnosti národů, zaujalo celkem čtyřikrát třetí a druhé místo a v letech 1934 a 1935 dokonce místo první.¹⁰⁹

Tabulka 4.2

Největší vývozci zbraní mezi lety 1930 - 1937

	Pořadí			Umístění ČSR	Podíl ČSR na světovém zbrojním exportu (v %)
	1.	2.	3.		
1930	Velká Británie	Francie	USA	4.	9,5
1931	Velká Británie	ČSR	USA		11,1
1932	Velká Británie	Francie	Švédsko	7.	4,0
1933	Velká Británie	Francie	Švédsko	5.	8,5
1934	ČSR	Velká Británie	Francie		27,0
1935	ČSR	Velká Británie	Francie		24,4
1936	Francie	Velká Británie	ČSR		15,5
1937	Velká Británie	Německo	ČSR		11,9

¹⁰⁸ Čj. 105070/38 II/E, Věc: Zákaz vývozu válečného materiálu v mobilisační vyhlášce – návrh na zrušení, Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Karton 1151

¹⁰⁹ OLŠOVSKÝ R.: Světový obchod a Československo, Praha 1960, str. 34

Největší podíl na exportní činnosti měly beze sporu Škodovy závody a Zbrojovka v Brně. Brněnská Zbrojovka vyvezla v letech 1930 - 1939 celkem 556 170 pušek, 86 975 lehkých a 2 253 těžkých kulometů. Škodovy závody vyexportovaly mezi lety 1919 - 1939 celkem 3 202 děl a spolu s pražským podnikem ČKD získaly kontrakty na 470 tanků vlastní výroby a konstrukce.¹¹⁰ Velmi významným se stal také vývoz výrobních zařízení pro zbrojní podniky především do Rumunska a Jugoslávie, ale také do Polska či Íránu. Všechny kontrakty na dodávky vojenského materiálu byly sjednávány ve formě mezistátních ujednání a československý stát díky zákonům o podpoře zahraničního obchodu garantoval zbrojařským podnikům nejrůznější záruky.

V roce 1921 činil československý zbrojní vývoz 0,6 milionů amerických dolarů. V roce 1930 se již tato cifra zvýšila na 5,3 milionů a v roce 1935 pak Československo dosáhlo exportu zbraní v částce přes 10,5 milionů dolarů.¹¹¹

4.3 Exportní ceny zbrojních výrobků

Prodejní ceny zbrojního materiálu v exportu také několikanásobně převyšovaly ceny běžného, byť výrobně náročnějšího strojírenského zboží určeného pro export, u nichž se dosahovalo cen od 32 Kč/kg do 45 Kč/kg. Zato u zbraní se tyto ceny pohybovaly stále okolo 150 Kč/kg a značně stoupaly např. u automatických zbraní.¹¹² Vzhledem k tomu, že zbrojní podniky často exportovaly do zemí, se kterými mělo Československo clearingově vázané dohody, musely často počítat s úrokovou ztrátou až 10% ceny. Také to mělo velký dopad na stanovování exportních cen.

Mezi další determinanty, ovlivňující ceny vyváženého zbrojního zboží, patří objem objednaného množství, dále také možnosti sloučit výrobu nebo ji alespoň vhodně navázat na stávající výrobu, způsob úhrady (zda bylo placeno přímo či úvěrem) a dále

¹¹⁰ Obrazy z českých dějin 1914 – 2004, multimediální učební pomůcka pro učitele dějepisu, Svaz důstojníků a praporčíků AČR

¹¹¹ DOLÍNEK V. – KARLICKÝ V. – VÁCHA P. a kol.: České zbraně a střelivo, Praha: Radix, 1995, str. 68

¹¹² JOHN M.: Září 1938, II.díl, Možnosti obrany Československa, Brno 1997, str. 171

se jednotlivé objednávky lišily druhem provedení a rozsahem výbavy. Velmi ovlivňujícím faktorem byla samozřejmě také zahraniční konkurence či spěšnost dodávky. Významně se od sebe lišily také ceny stejných zbraní dodávaných pro různé státy. Pro příklad: při objednávce horského kanónu vz.28 ráže 75 mm o váze 710 kg (vyráběného Škodovými závody v Plzni) uskutečněné Jugoslávií roku 1927 se pohybovala kusová cena kanónu s vybavením okolo 239 000 Kč, zatímco při objednávce uskutečněné Kolumbií roku 1933 poklesla cena stejného výrobku na 201 500 Kč a o další čtyři roky později dokonce na částku 195 612 Kč.¹¹³

Mohlo by se zdát, že s postupem času byly Škodovy závody nuceny kusové ceny snižovat z důvodů zastarávání výrobků. Následující příklad je ale důkazem, že nad ničím podobným vedoucí exportního oddělení závodu při stanovování cen ani neuvažovali. Roku 1927 přišla podniku objednávka z Jugoslávie na 18 baterií (tedy 72 houfnic, 72 kolesen, výstroj a optika) v celkové hodnotě 33 001 200 Kč s cenou 324 500 Kč za jednu houfnici. O osm let později požadovalo dodávku stejného vybavení ovšem v počtu 20 baterií také Rumunsko. Zde však již kusová cena vystoupila na 391 500 Kč za jednu houfnici.¹¹⁴

Ještě markantnější než u cen jednotlivých děl byla cenová rozpětí u dělostřelecké munice. To bylo způsobeno především zvýšenou konkurencí cizích zbrojovek v tomto výrobním odvětví. Zahraniční značky vyráběly dělostřelecké střelivo výrazně levněji než producenti z ČSR. Vysoké ceny u dodávek ze Škodových závodů zapříčinili především subdodavatelé, od kterých firma odebírala výbušniny, nábojnice apod. a kteří prodávali své zboží za horentní sumy a měli na našem území často monopolní postavení. Nikdy však závody nemusely pro získání kontraktu v zahraničí jít s cenami dolů tak nízko, aby byl obchod ztrátový. Naopak v několika případech u smluv na dodání střeliva menších a středních ráží se podařilo cenu o malou částku oproti konkurenci i nadsadit.

¹¹³ Rekapitulace exportních cen dělostřeleckého materiálu z údobí 1927 až 1943, Státní oblastní archiv Plzeň – Archiv podniku Škoda Plzeň, Fond: Karlický 91 1817

¹¹⁴ Rekapitulace exportních cen dělostřeleckého materiálu z údobí 1927 až 1943, Státní oblastní archiv Plzeň – Archiv podniku Škoda Plzeň, Fond: Karlický 91 1817

4.4 Přehled zahraničního obchodu se zbrojnými artikly

Z následující tabulek vyplývá, jak se postupně měnil dovoz a vývoz zbraní a výbušnin Československa tak, jak to bylo zaznamenáno v dobových statistických ročenkách. Je patrné, že v prvním sledovaném období, mezi lety 1920-1922, výrazně převažoval dovoz zbraní. V době, kdy byl výzbrojní program československé armády vlastními prostředky prakticky v plenkách, bylo nutné velkou většinu zbrojního vybavení dovážet. Do výzbroje se tak dostalo např. 60 000 pušek Mauser 98 z Německa.¹¹⁵ Naopak co se týká výbušných látek a třaskavin, zde v tomto období export významně přesahoval import, a to především díky již zavedeným československým chemickým podnikům. Celkově tak mezi lety 1919-1922 dosahoval dovoz výzbroje a zbrojní techniky výše 750 milionů korun.¹¹⁶

O období mezi lety 1923-1929 máme jedinou zprávu z roku 1926, kdy je patrný vysoký nárůst exportu u obou sledovaných skupin. Ucelenější přehled nám pak ročenky předkládají o vývoji v letech 1930-1936. Zvyšování zbrojní produkce na jedné straně přineslo citelné zvýšení exportu již hotových zbraní, na druhé straně však československé zdroje neposkytovaly dostatečné zázemí pro jejich výrobu a mnohé prostředky pro výrobu, zahrnující také výbušné materiály, bylo nutno dovážet. Mezi lety 1934-1935 se stalo Československo prvním ve světovém vývozu zbraní a jeho podíl na celkové světové zbrojní výrobě čítal přes 13%.¹¹⁷

V letech 1931-1935 měl export pěchotních zbraní a jejich příslušenství hodnotu 625,7 milionů korun a export výbušnin a střeliva 213,2 milionů korun. Největším exportérem pěchotních zbraní byla bezesporu Československá zbrojovka v Brně, která mezi lety 1930 až 1939 vyvezla vojenského materiálu za 1,5 miliardy korun (z toho 53% připadá na lehké kulometry dovážené do celkem 19 zemí, 21% na pušky dovážené

¹¹⁵ PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004, str. 15

¹¹⁶ POKORNÁ A. - HOFMAN P. – STEHLÍK E.: Československá armáda v letech 1918-1938, Praha: Federální ministerstvo obrany – správa sociálního řízení v redakci IMPULS, 1991, str. 36

¹¹⁷ POKORNÁ A. - HOFMAN P. – STEHLÍK E.: Československá armáda v letech 1918-1938, Praha: Federální ministerstvo obrany – správa sociálního řízení v redakci IMPULS, 1991, str. 36

do 15 zemí, 16% na střelivo dodávané do 17 zemí, 6% na těžké kulometry dodávané do 5 zemí a zbývající 4 % jsou pak tvořena exportem kulometů velkých ráží a automatických zbraní).¹¹⁸ Devizový přínos ze zbrojního obchodování v tomto období lze odhadovat na 5,5 miliardy korun.

Tabulka 4.4a

Zahraniční obchod ČSR, co se týká zbraní

Rok	Materiál	Dovoz		Vývoz	
		Množství v q	Hodnota v Kč	Množství v q	Hodnota v Kč
1920	zbraně	4 045	94 874 547	110	5 747 050
1921	zbraně	399	20 253 330	248	20 484 570
1922	zbraně	605	18 248 540	332	25 566 400
1926	zbraně a součástky	2 259	51 608 000	15 262	279 575 000
1930	zbraně a náboje	3 754	19 898 000	20 973	186 502 000
1931	zbraně a náboje	1 235	11 729 000	16 822	132 152 000
1932	zbraně a náboje	472	6 160 000	10 057	47 805 000
1933	zbraně a náboje	421	5 350 000	14 471	106 317 000
1934	zbraně a náboje	2 312	12 347 000	35 783	344 309 000
1935	zbraně a náboje	3 533	20 824 000	46 326	425 307 000
1936	zbraně a náboje	5 634	107 386 000	42 228	325 261 000

119

¹¹⁸ DOLÍNEK V. – KARLICKÝ V. – VÁCHA P. a kol.: České zbraně a střelivo, Praha: Radix, 1995, str. 68

¹¹⁹ Zdrojem: statistické ročenky

Tabulka 4.4b

Zahraniční obchod ČSR, co se týká výbušnin

Rok	Materiál	Dovoz		Vývoz	
		Množství v q	Hodnota v Kč	Množství v q	Hodnota v Kč
1920	třaskaviny	1 283	2 013 300	11 224	16 848 400
1921	třaskaviny	434	732 500	11 790	17 685 000
1922	třaskaviny	2 210	6 538 260	3 847	14 641 738
1926	zápalné zboží a třaskaviny	917	3 208 000	43 976	164 506 000
1930	střelný prach a výbušné látky	1 545	3 818 000	3 802	27 233 000
1931	střelný prach a výbušné látky	1 695	3 294 000	569	972 000
1932	střelný prach a výbušné látky	1 356	2 476 000	215	729 000
1933	střelný prach a výbušné látky	1 293	2 350 000	602	1 166 000
1934	střelný prach a výbušné látky	1 456	2 807 000	658	1 158 000
1935	střelný prach a výbušné látky	1 493	3 084 000	222	481 000
1936	střelný prach a výbušné látky	1 734	2 904 000	87	960 000

120

Pro celé období první republiky je specifické, že mnohé zahraniční objednávky byly Ministerstvem národní obrany schváleny jako dodávky pro československou armádu, což značně ovlivňovalo vypovídací hodnotu dobových statistik zahraničního obchodu. Jen pro příklad bych uvedla skutečnost, že oficiálně uváděný objem objednávek z Jugoslávie u Škodových závodů roku 1928 je za 23 000 000 Kč. Skutečný objem byl však několikanásobně vyšší a vyšplhal se až na 885 000 000 Kč.¹²¹ Zpočátku se MNO hodilo odprodávat zvláště do malodohodových států zbraně a vybavení z vlastních zásob, které pak nechávalo nahrazovat modernějšími typy z nových vývojových řad. O tom, proč však docházelo k zatajování skutečných hodnot exportu v pozdějších letech, mohu nyní pouze spekulovat.

¹²⁰ Zdrojem: statistické ročenky

¹²¹ KARLICKÝ V. a kol.: Svět okřídleného šípů, Koncern Škoda Plzeň 1918-1945, Plzeň: Škoda a.s., 1999, str. 127

4.5 Rumunsko a Jugoslávie jako dva nejvýznamnější zahraniční partneři meziválečného Československa z hlediska zbrojních obchodů

Mezi dva nejvýznamnější zahraniční obchodní partnery Československa patřila Jugoslávie a Rumunsko. Z první jmenované dovážela ČSR především zemědělské výrobky (tvořily 75% veškerého importu z Jugoslávie), a to především obilí, ovoce, zeleninu a dobytek. Naopak mezi hlavní exportní artikly patřily textilie, kovoprůmyslové výrobky, spotřební zboží a v neposlední řadě produkty zbrojního průmyslu. O první velké zbrojní zakázce jednaly představitelé Československa s Jugoslávií již v roce 1921 a mělo se jedna o kontrakt na 50 000 pušek včetně nábojů a munice.¹²² Ve dvacátých letech pak dostalo Československo nabídku spolupodílet se na výstavbě jugoslávského těžkého a hlavně zbrojního průmyslu. Pro domácí zbrojovky však bylo výhodnější eliminovat konkurenci a v Jugoslávii si zajistit odbytu pro svou produkci.

S Jugoslávií pak především ve třicátých letech hojně obchodovaly Škodovy závody, které sem jen mezi lety 1936 – 1939 dodaly dělostřelecké zboží v hodnotě 375 933 101 Kč a celkově se jejich fakturace s Jugoslávií v tomto období vyšplhala až na částku 510 288 573 Kč.¹²³

¹²² SLÁDEK Z.: Malá dohoda 1919 – 1938, Praha: Karolinum, 2000, str. 58

¹²³ Přehled fakturace jugoslávských smluv, Státní oblastní archiv Plzeň – Archiv podniku Škoda Plzeň, Fond: Karlický 164 2981

Následující tabulka ukazuje vývoj zahraničního obchodu s Jugoslávií mezi lety 1920-1937:

Tabulka 4.5a

Obchod s Jugoslávií v letech 1920 - 1937

Rok	Dovoz	Vývoz	Podíl na celkové hodnotě zahraničního obchodu
1920	340 064 075	1 081 756 295	3,92
1921	367 446 509	2 008 218 937	7,35
1922	267 831 692	782 029 195	4,33
1923	306 700 000	578 800 000	4,20
1924	417 785 000	829 598 000	4,87
1925	501 833 000	820 540 000	4,36
1926	583 363 000	963 368 000	5,40
1927	1 196 394 000	926 494 000	4,60
1928	922 458 000	948 055 000	4,47
1929	688 250 000	1 154 595 000	5,63
1930	884 635 000	1 520 460 000	8,70
1931	773 928 000	832 213 000	6,33
1932	775 515 000	404 106 000	5,47
1933	460 300 000	197 157 000	3,32
1934	398 400 000	257 800 000	3,50
1935	724 100 000	318 100 000	4,00
1936	672 300 000	429 800 000	5,30
1937	410 800 000	595 700 000	5,00

124

¹²⁴ Zdrojem: statistické ročenky

Pro lepší srovnání předkládám ještě tabulku zahraničního obchodu s Jugoslávií ve stejném období přepočtenou na ceny roku 1937:

Tabulka 4.5b

Obchod s Jugoslávií v letech 1920 - 1937 v cenách roku 1937

Rok	Dovoz	Vývoz
1920	233 100 000	750 100 000
1921	217 900 000	1 249 200 000
1922	421 100 000	939 800 000
1923	431 400 000	815 600 000
1924	585 700 000	1 164 900 000
1925	713 600 000	1 165 800 000
1926	831 600 000	1 273 200 000
1927	836 700 000	1 324 000 000
1928	642 600 000	1 355 000 000
1929	485 600 000	1 649 000 000
1930	306 900 000	1 063 300 000
1931	269 300 000	582 300 000
1932	272 100 000	282 900 000
1933	161 100 000	137 500 000
1934	163 500 000	211 100 000
1935	307 700 000	319 200 000
1936	306 400 000	378 500 000
1937	410 800 000	595 700 000

125

¹²⁵ SLÁDEK Z.: Malá dohoda 1919 – 1938, Praha: Karolinum, 2000, str. 272

Následující tabulka ukazuje objem přijatých a potvrzených objednávek Jugoslávie u zbrojního oddělení Škodových závodů, které firma začala vyřizovat a v daném období vyrábět:

Tabulka 4.5c

Jugoslávské zbrojní objednávky potvrzené u Škodových závodů v letech 1935 - 1937

	Hodnota objednávek v Kč
1935	439 131 164
1936	130 781 315
1937	11 463 009

126

Co se obchodu s Rumunskem týká, bylo pro něj Československo po Rakousku a Maďarsku nejvýznamnějším dovozním obchodním partnerem a třetí nejdůležitější místo zaujímala také, co se exportu týká.¹²⁷ Z Rumunska do Československa mířily opět především zemědělské výrobky (obilniny a živý dobytek) a také nerosty a suroviny. Mnoho československých koncernů se podílelo na rozvoji československého kapitálu na rumunském území, např. firma Solo se podílela na založení a chodu továrny Lada v Temešváru.¹²⁸

Celková hodnota zbrojních objednávek z Rumunska, které byly vyřizovány v Československu, byla k roku 1931 2 078 945 000 Kč. Z toho připadalo 2 046 025 000

¹²⁶ Hlavní zbrojní zakázky Škodových závodů v jihovýchodní Evropě a stav jejich plnění k 31.12.1939, Státní oblastní archiv Plzeň – Archiv podniku Škoda Plzeň, Fond: Karlický 119 2325

¹²⁷ SLÁDEK Z.: Malá dohoda 1919 – 1938, Praha: Karolinum, 2000, str. 61

¹²⁸ Tamtéž, str.62

korun pro Škodovy závody na dodávku děl, traktorů a střeliva a pro brněnskou Zbrojovku 32 920 000 Kč na opravy kulometů a pušek.¹²⁹

Dovoz zbrojních zakázek do této země komplikovalo budování domácích zbrojních podniků a také požadavky rumunské vlády, aby zbrojní dodávky byly adekvátně kompenzovány agrárním importem do ČSR. K nepříjemným komplikacím také patřila neschopnost splácet včas své závazky z rumunské strany. Celkové pohledávky československého zbrojního průmyslu za Rumunskem činily v roce 1938 sumu 1 553 700 000 Kč.¹³⁰ Na tomto místě bych ráda citovala ze zápisu o významu rumunských obchodů pro Škodovy závody: „*Přímo na rok 1938 počítal podnik s příjmem 279 000 000 Kč v podobě splacení části rumunského dluhu. Možnosti splacení celkové sumy vidělo vedení závodu následovně: obilím v hodnotě 50 milionů ročně, dovozem petroleje v roční hodnotě 60 milionů, dovozem a reexportem rumunského zboží v hodně cca 40 milionů ročně a zbytek částky splatný jinou formou.*“

131

¹²⁹ Rozbor II.tranche z hlediska vlivu na zaměstnanost, Státní oblastní archiv Plzeň – Archiv podniku Škoda Plzeň, Fond: Karlický 140 2616

¹³⁰ Význam rumunských obchodů, Státní oblastní archiv Plzeň – Archiv podniku Škoda Plzeň, Fond: Karlický 140 2616

¹³¹ Tamtéž

Následující tabulka ukazuje vývoj zahraničního obchodu s Rumunskem mezi lety 1920 – 1937:

Tabulka 4.5d

Obchod s Rumunskem v letech 1920 - 1937

Rok	Dovoz	Vývoz	Podíl na celkové hodnotě zahraničního obchodu
1920	308 477 357	732 093 002	2,66
1921	481 661 745	1 175 427 697	4,31
1922	430 315 398	522 782 229	2,89
1923	221 500 000	694 400 000	5,00
1924	467 128 000	796 241 000	4,67
1925	369 028 000	849 840 000	4,52
1926	480 931 000	834 703 000	4,67
1927	1 329 548 000	907 516 000	4,51
1928	1 073 342 000	870 132 000	4,10
1929	960 443 000	769 684 000	3,75
1930	1 131 827 000	596 414 000	3,41
1931	1 147 044 000	340 679 000	2,59
1932	681 801 000	301 589 000	4,08
1933	353 229 000	221 465 000	3,73
1934	371 000 000	570 600 000	3,70
1935	519 600 000	382 200 000	4,80
1936	722 900 000	380 000 000	4,70
1937	531 800 000	653 700 000	5,40

132

¹³² Zdrojem: statistické ročenky

Pro lepší srovnání předkládám ještě tabulku zahraničního obchodu s Rumunskem ve stejném období, přepočtenou na ceny roku 1937:

Tabulka 4.5e

Obchod s Rumunskem v letech 1920 - 1937 v cenách roku 1937

Rok	Dovoz	Vývoz
1920	211 400 000	511 500 000
1921	321 700 000	975 500 000
1922	541 200 000	959 800 000
1923	311 500 000	976 700 000
1924	586 700 000	1 164 900 000
1925	713 600 000	1 166 800 000
1926	831 600 000	1 373 200 000
1927	836 700 000	1 324 000 000
1928	765 500 000	1 243 600 000
1929	676 300 000	1 099 400 000
1930	393 300 000	417 100 000
1931	396 600 000	238 300 000
1932	234 200 000	211 200 000
1933	123 100 000	154 500 000
1934	152 100 000	221 600 000
1935	217 900 000	321 000 000
1936	318 400 000	334 600 000
1937	531 800 000	653 700 000

133

¹³³ Zdrojem: statistické ročenky

Velmi zajímavý je následující přehled rozdělení zahraničního obchodu s Rumunskem na zakázky vojenského a nevojenského charakteru v období tří lety (mezi roky 1934-1936):

Tabulka 4.5f

Vývoz do Rumunska (v milionech Kč)

Rok	Druh zboží		
	výzbroj	běžné zboží (nevojenské)	celkem
1934	337	237	564
1935	191	192	383
1936	185	194	379

134

Následující tabulka ukazuje objem přijatých a potvrzených objednávek Rumunska u zbrojního oddělení Škodových závodů, které firma začala vyřizovat a v dané období vyrábět:

Tabulka 4.5g

Rumunské zbrojní objednávky potvrzené u Škodových závodů v letech 1935 - 1937

	Hodnota objednávek v Kč
1935	625 190 515
1936	152 368 650
1937	358 808 307

135

¹³⁴ SLÁDEK Z.: Malá dohoda 1919 – 1938, Praha: Karolinum, 2000, str. 231

¹³⁵ Hlavní zbrojní zakázky Škodových závodů v jihovýchodní Evropě a stav jejich plnění k 31.12.1939, Státní oblastní archiv Plzeň – Archiv podniku Škoda Plzeň, Fond: Karlický 119 2325

4.6 Shrnutí problematiky zbrojního exportu

V úvodu jsem uvedla svou hypotézu, že v předválečném Československu muselo docházet k omezování exportu zbraní a zbrojního arzenálu z důvodu potřeby vyzbrojení československé armády a příprav na přicházející válečný konflikt. Jak se však ukázalo již v předchozích kapitolách, tato úvaha byla mylná. Československý meziválečný zbrojní průmysl disponoval dostatečnými kapacitami, které byly schopné zajistit nejen produkci pro domácí Ministerstvo národní obrany a potažmo československou armádu, ale také pokrýt zahraniční poptávku a to především po dělostřeleckém a zbrojním materiálu.

Důvodem, proč k restrikcím došlo až v době přímého ohrožení Československé republiky, byla především potřeba zachovat si příjem v podobě deviz, kterými by bylo v případě vypuknutí války možno financovat dovoz potřebných materiálů nejen pro vyzbrojení, ale vůbec pro zachování základního ekonomického chodu republiky. Běžnou praxí prvorepublikového československého zahraničního obchodu totiž byl nákup surovin placený hotově v devizách a prodej výrobků do zemí vázaných clearingovými dohodami, které měly splatnost často až 2 roky. Na tuto případnou válečnou tíseň mysleli českoslovenští národohospodáři již v době předválečné: *„Je-li však stát nucen i ve válce opatřovat určité potřeby v cizině, musí už v míru pečovat o to, jak bude dovezené zboží uhrazovat, zvláště když jeho vývoz bude značně snížen nebo dokonce zastaven. Nehledíme-li k možným úvěrovým transakcím, je dán rámeček možností dovozu množství zlata a devis.“*¹³⁶ Právě devizový přínos vývozu zbraní byl v době, kdy bylo zvykem platit za objednávky v tvrdých valutách, značný.

¹³⁶ CHMELA L.: Hospodářská příprava obrany státu, in: Armáda a národ, Praha: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáče, 1938

Závěr

Významný nárůst objemu zbrojení v tomto období měl velmi zásadní vliv na celé československé hospodářství. Každoročně připadala na tuto položku význačná finanční částka ze státního rozpočtu. Většina těchto peněz však díky vysokým objednávkám vojenského materiálu byla proinvestována zpět do domácího zbrojního průmyslu, který tak vykazoval nebývalou prosperitu.

Mým původním záměrem bylo získat co možná nejvíce informací o zbrojním exportu k provedení analýzy vztahu tohoto vývozu a československého národního hospodářství. Co se týká zdrojů, ze kterých má práce čerpat, jednalo se především o knihy historického či technického rázu. Bylo třeba pátrat po informacích mimo jiné v archivních materiálech, sbírkách zákonů či dobových statistických ročenkách. Vzhledem k různosti pramenů a také vzhledem k nesrovnalostem, které skýtá dobové účetnictví, tzv. kameralistika, která byla v různých institucích používána spolu s dnešním typem obrátového účetnictví, a dále pak také vzhledem k tomu, že se zbraně v účetní evidenci častou skrývají pod položkou tyčové železo apod., nebylo vždy lehké dosáhnout zcela přesných údajů.

Většina dat týkajících se zbrojního exportu je dnes již bohužel velmi těžko zjištělná a vyčíslitelná, neboť obor zbrojení Československa podléhal částečně utajení a některé materiály jsou nenávratně ztraceny. Další překážkou v přesném stanovení těchto údajů byly také praktiky používané Ministerstvem národní obrany a československými zbrojními podniky, které už ve své době prakticky znemožňovaly jakýkoliv reálný odhad vývozu zbrojního materiálu.

Za stěžejní lze považovat čtvrtou kapitolu práce, která přináší rámcový pohled na problematiku zbrojařského exportu. Je zde připomenut vysoký význam Československa, které prakticky po celé období první republiky vystupovalo mezi největšími vývozci v tomto oboru, a dále jsou zde uvedeny nejdůležitější partnerské zahraniční země figurující jako odběratelé a jejich propojení s československým zbrojním průmyslem. Z údajů uváděných statistickými ročenkami je sestaven přehled

vývoje tohoto obchodu v daném období a jsou zmíněny nejvýznamnější změny v jeho rozložení. Samostatnou část této kapitoly tvoří údaje o stanovování cen jednotlivých výrobků, které bylo ve většině případů značně odlišné v souvislosti s tím, s jakým subjektem československé zbrojní firmy daný kontrakt uzavíraly. Pro ilustraci je uváděn příklad týkající se objednávek horského kanónu vz.28 vyráběného Škodovými závody.

V závěru předkládám vyřešení otázky, zda docházelo k omezování vývozních aktivit zbrojních podniků v předvečer druhé světové války. Ukazuje se, že k významnějším restrikcím exportu v tomto období došlo až v situaci přímého ohrožení. Do té doby byly vývozní snahy, motivované především ziskem tolik potřebných devizových prostředků, spíše hojně podporovány. Výhodou československých zbrojovek se také ukázala být jejich vysoká výrobní kapacita, která dokázala pokrýt jak potřeby československé armády, tak také zahraniční objednávky. Ministerstvo národní obrany a vláda Československé republiky tak nebyly nuceny přistoupit k výraznému omezování těchto exportních snah.

Má práce, Zbrojení v meziválečném Československu z hlediska hospodářské politiky, získala charakter především celkového přehledu ekonomického dopadu zbrojení na Československou republiku v mezidobí dvou největších světových válečných konfliktů. Přináší, jako zatím jediná, větší souhrnný přehled zbrojních podniků operujících v této době na československém území a poodkrývá, jaký vztah byl mezi nimi a Ministerstvem národní obrany.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

- Státní oblastní archiv Plzeň – Archiv podniku Škoda Plzeň, Fond: Karlický
- Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Fond: IV. Sekce – Národohospodářská
- Vojenský historický archiv, Fond: Hlavní štáb

Literatura:

- Armáda a národ, Praha: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938
- Obrazy z českých dějin 1914 – 2004, multimediální učební pomůcka pro učitele dějepisu, Svaz důstojníků a praporčíků AČR
- Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým. Orgán ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko, Praha: J. Otto, 1934
- Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým. Orgán ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko, Praha: J. Otto, 1935
- Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým. Orgán ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko, Praha: J. Otto, 1936
- Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým. Orgán ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko, Praha: J. Otto, 1937
- Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým. Orgán ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko, Praha: J. Otto, 1938
- Ročenka Československé republiky 1921, Praha, 1921

- Ročenka Československé republiky 1922, Praha, 1922
- Ročenka Československé republiky 1923, Praha, 1923
- Ročenka Československé republiky 1924, Praha, 1924
- Ročenka Československé republiky 1925, Praha, 1925
- Ročenka Československé republiky 1926, Praha, 1926
- Ročenka Československé republiky 1927, Praha, 1927
- Ročenka Československé republiky 1928, Praha, 1928
- Ročenka Československé republiky 1929, Praha, 1929
- Ročenka Československé republiky 1930, Praha, 1930
- Ročenka Československé republiky 1931, Praha, 1931
- Ročenka Československé republiky 1932, Praha, 1932
- Ročenka Československé republiky 1933, Praha, 1933
- Statistická ročenka republiky Československé 1934, Praha 1934
- Statistická ročenka republiky Československé 1935, Praha 1935
- Statistická ročenka republiky Československé 1936, Praha 1936
- Statistická ročenka republiky Československé 1937, Praha 1937
- Statistická ročenka republiky Československé 1938, Praha 1938
- Věda a armáda – věda a válka (1914 – 2004), Sborník z mezinárodní vědecké konference pořádané v Praze ve dnech 24. a 25. 11. 2004 Masarykovým ústavem AV ČR, Praha 2006
- DOLÍNEK V. – KARLICKÝ V. – VÁCHA P. a kol.: České zbraně a střelivo, Praha: Radix, 1995
- DRACHOVSKÝ J.: Válečné výpůjčky, jejich pojem a klasifikace, in: Obzor národohospodářský XX (1915)

- FAFL Z.: Československá obchodní politika, in: Sběrka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1935 – 1936
- FIDLER J.: Na čele armády, Praha: Naše vojsko, 2005
- FRANĚK O.: Dějiny koncernu brněnské Zbrojovky, díl první 1918-1939, Brno: BLOK, 1969
- GALANDAUER J. - HOFMAN P.: Česká vojenská tradice a historická paměť, in: ARMÁDA - historie, tradice, oddělení sociálního řízení MO ČR, 1993
- HEXNER E.: Československé kartely, in: Sběrka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932 – 1933, Praha 1933
- HOTOWETZ R.: Změny v struktuře čsl. hospodářství a výhledy do budoucna, in: Sběrka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932 – 1933, Praha, 1933
- HÝKEL J. – KARLICKÝ V.: Dějiny firmy Sellier & Bellot, Praha: Naše Vojsko, 2006
- CHMELA L.: Hospodářská příprava obrany státu, in: Armáda a národ, Praha: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938
- JÍŠA V.: Minulost budoucnosti, Praha: Mladá fronta, 1975
- JOHN M.: Zář 1938, II.díl, Možnosti obrany Československa, Brno 1997
- KARÁSEK K.: Problém zadlužení, in: Sběrka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1935 – 1936
- KARLICKÝ V.: Československé dělostřelecké zbraně, Praha: Naše vojsko, 1975
- KARLICKÝ V. a kol.: Svět okřídleného šípu, Koncern Škoda Plzeň 1918-1945, Plzeň: Škoda a.s., 1999, str.
- KÁRNÍK Z.: České země v éře První republiky (1918 – 1938), Praha: Libri, 2002
- KOZEL P.: Lehké opevnění z léta 1938 na Českobudějovicku, České Budějovice, 2009

- KUBŮ E. – PÁTEK J.: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha: Karolinum, 2000
- LACINA V. – HÁJEK J.: Kdy nám bylo nejlépe?, Praha: Libri, 2002
- LACINA V. – PÁTEK J.: Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945, Praha: Karolinum, 1995
- NOLČ J.: Československá armáda za první republiky, Brno: Computer Press, 2007
- NOVOTNÝ J.M.: Financování zbrojení, in: Armáda a národ, Praha: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938
- OLŠOVSKÝ R.: Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918-1945, Praha, 1961
- OLŠOVSKÝ R.: Světový obchod a Československo, Praha 1960
- PAVEL J.: Velikost a struktura výdajů na národní obranu v Československu v letech 1918-1938, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2004
- POKORNÁ A. - HOFMAN P. – STEHLÍK E.: Československá armáda v letech 1918-1938, Praha: Federální ministerstvo obrany – správa sociálního řízení v redakci IMPULS, 1991
- SLÁDEK Z.: Malá dohoda 1919 – 1938, Praha: Karolinum, 2000
- ŠÁDA M. a kol., Umlčené zbraně, Praha 1966
- ŠEFČÍK V.: Ekonomika a obrana státu, Praha: Ministerstvo obrany ČR, 1999
- VANČURA J.: Z dějin Janečkovy zbrojovky, Praha: Práce, 1956

Internetové zdroje:

- Armádní generál Ludvík Krejčí o situaci v září 1938, dostupné na: <http://www.fronta.cz/armadni-general-ludvik-krejci-o-situaci-v-zari-1938>
- Informace o firmě Ing. Jaroslav Velinský, a.s. se sídlem v Praze, dostupné na: <http://web.nacr.cz/pomucky/data/217000010/1611/is/info.index.html>

- Informace o firmě Walter Jinonice, dostupné na:
www.walterjinonice.cz
- Informace o firmách podílejících se na výstavbě těžkého opevnění, dostupné na:
<http://www.bunkry.cz/opevneni.asp?id=81>
- Informace o firmách podílejících se na výstavbě těžkého opevnění, dostupné na:
<http://www.bunkry.cz/opevneni.asp?id=82>
- Informace o zbrani 9mm vz.24, dostupné na
<http://www.palba.cz/viewtopic.php?t=3819>
- Interpelace senátora Jelínka a soudruhů na ministra národní obrany, ministra obchodu a ministra financí ve věci zadávání vojenských dodávek, dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0663_00.htm
- Odpověď ministra Národní obrany, ministra obchodu a ministra financí na interpelaci senátora Jelínka a soudruhů ve věci zadávání vojenských dodávek, dostupné na:
http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0908_00.htm
- Stenoprotokol ze 196. schůze Senátu dne 22. února 1933, dostupný na:
<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/se/stenprot/196schuz/s196002.htm>
- Stenoprotokol ze 347. schůze Poslanecké sněmovny ze dne 8. listopadu 1934, dostupný na:
<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/347schuz/s347015.htm>
- Usnesení poslanecké sněmovny o vládním návrhu zákona o doplnění článku XI. zákona o celní sazbě z 13. února 1906, Senát národního shromáždění R. Č. r. 1921, dostupný na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0949_00.htm
- Zákon číslo 615/1920 Sbírky z. a n. o monopolu výbušných látek, dostupný na:
<http://portal.gov.cz/wps/portal/.s.155/701?l=615/1920>
- Zákon číslo 131/1936 Sbírky z. a n., dostupný na:
http://lexdata.abcsys.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571cc00341df1c12566af007f1a09/c12571cc00341df1c12566d9007b5222?OpenDocument
- HOLEC R.: Osud jednej stredoeurópskej továrne, dostupné na:
<http://www.historiarevue.sk/hr02-03/holec.htm>

- KRÁTKÝ V.: Vznik a vývoj koncernu Škodových závodů, dostupné na: <http://www.evida.cz/mikota/skoda/koncern/koncern1.htm>
- VONDROVSKÝ I.: Ruční granát vz.38, dostupné na: <http://www.bunkry.cz/clanek.aspx?id=1197>